Originea jocului de căluşari.

Jocul căluşarilor, atât prin înfăţişarea impunătoare a jucătorilor, cât şi prin arta neîntrecută a dansurilor, a atras asupra sa atenţiunea celor mai însemnaţi cercetători ai vieţii poporului nostru şi a stârnit în totdeauna admiraţia streinilor.

Explicaţii asupra originei acestui joc s'au dat în mai multe rânduri, fără să se ajungă la un rezultat satisfăcător şi fără să se poată arătà, ceea ce este tot atât de important, locul pe care-l ocupă acest joc în obiceiurile similare ale altor popoare [1]. In

[1]) Neobositul cercetător al folklorului nostru, T. Pamfile, care a adunat la un loc aproape toate mărturiile împrăştiate, referitoare la acest obiceiu, termină astfel: „Asupra originei acestei datine trecem, căci nu se poate stabili, cu toate încercările ce s'au făcut." (*Sărbătorile de vară la Români*„ Bucureşti 1910: p. 54—75). Completând materialul publicat de dînsul cu cel dat de T. Burada (în *Istoria teatrului în Moldova*. Iaşi, 1915 p. 62—70) avem aproape întreg materialul publicat asupra jocului de căluşari.

Cercetări mai nouă, documentate, lipsesc în această direcţie Cele vechi poartă în sine pecetea vremii, în care se căută a se dovedì pe toate căile originea romană a neamului şi deci a tuturor obiceiurilor noastre. Astfel o parte dintre cercetătorii cei vechi au fost de părere că acest joc îşi trage originea dela Coli-Salii romani. Această părere citată şi de D. C. Ollănescu (*Teatru la Români*. An. Acad. Rom. Seria II. T. XVIII. Mem. Secţ. Lit. p. 123-126) după D. Bojinca (*Anticele Romanilor*, Buda, 1832, I. p. 179), îşi are izvorul în cartea lui F. I. Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*. Viena 1781. Tom. II. p. 405 - 414), care şi el a împrumutat-o, după cum mărturiseşte însuşi (Tom. II. p. 411) de la un „învăţat român", pe care îl pomeneşte des, dar nu-l numeşte. Această persoană nu poate fi alta decât P. Maior, cu care Sulzer a avut relaţii pe timpul când erà cu regimentul său la Reghin „unde vorbeau adeseori despre lucruri cari îi interesau pe amândoi, din motive ce nu erau totdeauna aceleaşi" (Cf. N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII*, vol. II. 238).

O altă ipoteză ar fi că jocul căluşarilor reprezintă răpirea Sabinelor de către Romani. Această părere, reprodusă des şi de alţi autori, îşi are originea în studiul lui I. Eliade (*Curierul Românesc*, 1843, nr. 41). Ea este împărtăşită şi de G. Dem. Teodorescu (*Incercări critice* p. 5).

Th. Speranţă (*Noua Rev. Rom.* 1900 nr. 11. p. 504) crede că numele căluşarilor derivă de la un căluş pe care îl purtau odinioară în gură şi care azi a dispărut. Intr'o lucrare a sa mai recentă (*Mioriţa şi caluşarii*, Bucureşti, C. Sfetea, 1915) dă o altă interpretare, fantastică şi lipsită de orice temeiu.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

P. Papahagi în revista *Graiu bun* I. nr. 4—5, p. 83—88, explică obiceiul căluşarilor şi identitatea acestuia cu jocul similar la Aromâni, numit *aruguciar* ori *aluguciar*. Dînsul crede, că obiceiul acesta a izvorît din serbările calendelor la Romani. Aici şi în *Note etimologice* (An. Acad Rom. Secţ. Lit. S. II. T. XXIX. p. 42) derivă numele de căluşari de la un cuvânt *căluş*, deminutivul lui *cal*. Cercetările noastre confirmă această părere.

E. N. Voronca (*Studii în folklor*, 1912—1913, II, 62 - 69: *Sărbătoarea Moşilor*, 1915, p. 14—22) se întoarce iarăşi la vechea ipoteză, după care căluşarii reprezintă pe *salii* romani.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

lucrarea de faţă sperăm să dăm contribuţiuni însemnate privitoare la originea lui şi la înrudirea cu unele obiceiuri la alte popoare.

Din materialul publicat reiese că jocul căluşarilor este strâns legat de sărbătorile Rusaliilor şi că acest obiceiu este, sau cel puţin a fost, răspândit pretutindeni la Români, cu excepţia Bucovinei, conservându-se astăzi în vechiul Regat, mai mult în Oltenia şi judeţele Teleorman, Vlaşca, Ilfov şi Muşcel, iar în Ardeal în regiunea centrală a Murăşului şi pe valea Târnavelor. Cele mai importante mărturii sânt păstrate la Cantemir [1] pentru Moldova, la Sulzer [2] pentru Ardeal, şi la Liuba [3] pentru Banat.

Spre a puteà urmări şi controlà mai uşor cercetările noastre, rezumăm elementele caracteristice ale acestui obiceiu şi le grupăm aşa cum rezultă din materialul cunoscut: [4]

1. Căluşarii sânt o ceată de dansatori, formată numai din bărbaţi, cari în timpul Rusaliilor cutreieră satele supt conducerea unui vătaf, jucând, săltând şi primind daruri. Se mai numesc şi *căluceni* (Cantemir, Liuba), *căluşei*, sing. *căluşul* (Muscel [5], Dolj [6]), *călăuzi* şi *boriciani* (Sulzer, Ardeal). Jucătorii trebue să fie fără soţ.

2. Poartă costum bărbătesc de sărbătoare; numai la Cantemir „se îmbracă în vestminte cam ca femeile, pe cap îşi pun cunună de flori, vorbesc în ton femeiesc şi, ca să nu se cunoască, îşi acoper faţa cu un văl alb. Toţi poartă în mâni o sabie goală."

Astăzi numai vătaful ori mutul mai poartă sabie, afară de judeţul Muscel, unde avem ştirea că şi ceilalţi căluşei purtau o sabie de lemn. [7] Peste cămaşă, pe umeri, se pun cruciş două cingători sau o cârpă colorată împodobită cu flori. La picioare au pinteni şi clopoţei zornăitori.

3. Persoanele principale, în afară de vătaf, care se mai numeşte şi voivod (Liuba) ori stariţ (Cantemir), sânt:

[1] *Operele principelui D. Cantemir, I, Descriptio Moldaviae.* Bucureşti, 1872, pp. 129—130.

[2] *L. c.* II. 405—414.

[3] S. Liuba, *Material folkloristic*, Rev. „Tinerimea Română" 1898, I. 128—149.

[4] La alcătuirea acestui rezumat a fost utilizat îndeosebi materialul publicat de T. Pamfile *op. cit.* pp. 54—75.

[5] C. Rădulescu-Codin şi Mihalache, *Sărbătorile pororului*, Bucureşti, 1910, 69—73; T. Pamfile, *l. c* 63—67.

[6] T. Pamfile, *l. c.* 70—75.

[7] Comunicarea d-lui prof. G. Oprescu.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

b) primul călucean, care are în mână un chip de cal sculptat şi pus într'un mâner (Liuba);

c) stegarul, purtătorul steagului căluşarilor, format dintr'un băţ ori prăjină de al cărei capăt atârnă de obiceiu o cârpă (Oltenia,[1] Muscel);

d) mutul, numit şi primicerul (Cantemir), blojul (Liuba), zbicer (Bojinca, Ardeal).[2] El este persoana comică a căluşarilor şi este adesea mascat şi îmbrăcat caraghios. În mână poartă sabie sau biciu, cu care loveşte în jurul căluşarilor, ca să alunge duhurile rele. El se numeşte „mut", pentrucă nu are voie să vorbească decât la anumite ocaziuni. Uneori nici chiar căluşarii nu vorbesc timp de o săptămână, cât ţine jocul, sau numai pe timpul jocului. Mutul căluşarilor din Vlaşca şi Ialomiţa îşi permite să facă obscenităţi cu căluşarii.[3]

e) După cum reiese din mărturiile pe care le avem, în societatea căluşarilor erà şi o figură reprezentând un animal oarecare, pe care însă nu-l putem preciză, căci resturile tradiţionale care ni s'au transmis sânt foarte rudimentare.

Astfel Sulzer[4] spune că mutul căluşarilor poartă o mască în forma unui cap de barză al cărui cioc este pus în mişcare cu ajutorul unei sfori. Urmele acestei figuri se găsesc şi în jocurile din Oltenia, unde îi zic „cioc" sau „iepure", căci în realitate nici nu-i altceva decât o piele de iepure aşezată pe vârful unui băţ şi purtată de unul dintre cei mai distinşi căluşari, sau chiar de mutul căluşarilor[5] Această piele de iepure păstrează cu siguranţă amintirea unei figuri, care reprezentà un animal oarecare; bănuim că această figură a putut fi ori brezaia (turca, cerbul), care umblă astăzi numai la Crăciun şi Anul nou, ori, ceea ce e foarte probabil, o figură de cal, cum se vede din descrierea lui Liuba şi cum există în obiceiurile similare ale altor popoare. Ne face să bănuim aceasta şi un pasaj dintr'o descriere a jocului din Teleorman: „Căluşul sare Sâmbătă seara înaintea Dumineeii de Rusalii şi se sparge după opt zile".[6]

[1]) St. Tuţescu-P. Danilescu, *Monografia satului Cătanele Dolj*, Craiova 1908, 127—128; T. Pamfile, *l. c.* 69—75.

[2]) *L. c.* I, 179.

[3]) E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moşilor*, p. 91.

[4]) *L. c.* II., 408.

[5]) Steagul şi iepurele se înfig în pământ sau se ţin în mână în timpul jocului.

[6]) Fl. Cristescu, *În mijlocul horelor*, Craiova, 1910 p. 39, şi T. Pamfile, *op. cit.* 69.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

4) În jocurile lor se conduc după răsăritul şi apusul soarelui. Inainte de răsăritul şi după apusul soarelui nu dansează. În Banat au chiar două jocuri foarte semnificative, unul numit jocul soarelui la răsărit, iar altul jocul soarelui la apus. Alte jocuri mai însemnate poartă numiri de *căluţul*, *căluceanul* (Banat), *căluşul*, *floricica* sau *floricica căluşului* (Muscel), *boricean* (Sulzer, Ardeal.) Jocurile se continuă adesea până la extaz, iar vătaful are uneori putere magică asupra căluşarilor.

5) În toate descrierile acestui obiceiu se accentuează strânsul raport ce există între anumite zâne şi căluşari. Ei sânt pândiţi şi urmăriţi de zâne, numite *lelele*, *Dînsele*, *Frumoasele* sau chiar *Rusaliile*. Acestea sânt tocmai pe timpul Rusaliilor mai periculoase. În mersul şi jocurile lor, căluşarii trebue să observe anumite regule, spre a nu fi „pociţi" de zâne, care îi pândesc la tot pasul, dar mai ales la movile şi ape. Astfel ceaușul din descrierea lui Liuba din Banat, poartă după cap o traistă în care ţine nouă buruieni, după câte zâne sânt. Cu un ciocan rupe din aceste buruieni câte puţin şi aruncă asupra căluşarilor, în timp ce blojul (mutul) îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsà duhurile necurate să se apropie de ei. Iar după ce căluşarii s'au legat fraţi juraţi, cimpoierii cântă „marşul zânelor." Când dorm, se culcă tot câte doi, căci dacă s'ar culcà câte unul singur, l-ar pocì zânele şi ar murì. Tot la fel ne spune şi Cantemir despre căluşari, că ei nu dorm decât supt coperişul bisericilor, căci dacă s'ar culcà într'alt loc, i-ar muncì Frumoasele; iar cine a intrat în ceata căluşarilor, trebue să rămână nouă ani într'însa, căci dacă nu, se zice despre el că are boală rea şi-l muncesc Frumoasele.

Căluşarii trebue să fie primiţi în toate casele deoarece se crede, că de dînşii fug Dînsele şi lelele, care fac rău gospodarilor, pocesc şi fură copiii. După terminarea jocurilor, sfarmă obiectele sau insigniile lor (iepurele, beţele şi biciul), le îngroapă şi fug fără să se uite înapoi, ca să nu-i pocească Rusaliile.[1])

6) Despre jocul lor se crede, că are putere vindecătoare, mai ales dacă joacă peste cei pociţi de zâne. Fetele şi nevestele joacă cu mare drag lângă căluşari, în credinţa că vor fi totdeauna sănătoase şi drăgostoase flăcăilor. Mamele îşi dau copiii în braţele căluşarilor, că să se facă şi ei voinici şi jucători, ca

[1]) S. Neculcea, *Gazeta săteanului*, XIII, 368; T. Pamfile *l. c.* 69.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

şi căluşarii (Oltenia). Sătenii se întrec să cheme pe căluşari în curte spre a jucă, căci se crede că cel ce primeşte «căluşul» va aveà noroc şi va fi ferit de boale (Muscel). Cei vechi credeau despre jocul lor, că ar imità învârtirea stelelor în jurul soarelui sau lunei.[1]

7) Se observă o deosebită atitudine din partea căluşarilor faţă de anumite locuri ca: movile, râuri, păduri, dealuri şi răscruci.

Astfel în Banat (Liuba) se adună la o movilă, care desparte mai multe hotare. Călătorind în alte sate, când trec pe lângă o movilă, o ocolesc în joc de trei ori, slobozind câte un foc de pistol şi fugind apoi de la acel loc. Când trec peste o punte, se rotesc împrejur în călcâie ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

Legarea căluşarilor, adică primirea în ceata lor, se face în Ardeal[2] asfel: vătavul adună feciorii, cari vreau „să între în căluşerie" şi pleacă cu dînşii în nouă hotare. Intr'o sticlă iau apă din nouă izvoare şi se duc la alte trei hotare. Oprindu-se la răscruci, vătaful îl leagă pe fiecare peste fluierul piciorului în jos de genunchi cu câte două curele, pe care sânt înşiraţi clopoţei. De asemenea îi mai leagă şi peste braţe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de panglici. După terminarea acestei ceremonii, feciorii formează un cerc şi rugând pe Irodeasa, patroana căluşarilor, ca să le ajute, vătaful îi stropeşte cu apa luată din nouă izvoare, după care ciocnesc bâtele lor de trei ori privind mai întâiu spre apus şi apoi spre răsărit. Într'o descriere, în care locul nu este dat, dar referindu-se probabil la Ţara-Românească,[3] tineri, buni jucători, se strâng cu o săptămână înaintea Rusaliilor într'un loc ales mai nainte la o vale, deal sau pădure, unde fac exerciţii în tot cursul acelei săptămâni. În unele locuri steagul se aruncă pe apă.

În comuna Călugăreni, jud. Vlaşca, jurământul căluşarilor se face astfel: Sâmbătă, în ajunul Duminicei Rusaliilor, se adună, şi pe la ora patru după amiază cu toţii pornesc la pădure, unde leagă la o prăjină înaltă steagul tricolor şi o panglică iarăşi tricoloră. În urmă se ia de la toţi câte o căpăţână de usturoiu şi câte un fir de grâu, care de asemenea se leagă, ca

[1] W. Schmidt, *Das Jahr und seine Toge in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens.* Hermannstadt 1866. p. 13.

[2] T. Frâncu şi G. Candrea, *Românii din Munţii opuseni.* Bucureşti 1888 p. 130—133; Pamfile *l.* c. 59.

[3] D. Popescu—Sângeriu, *Albina* II. 1042—4; T. Pamfile *l. c.* 61-63

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

şi panglica, tot în vârful steagului. După ce steagul s'a legat, mutul înfige sabia lui de metal în prăjina steagului şi toţi ceilalţi trec pe supt sabie şi se leagă astfel: jură cu toţii în frica lui Dumnezeu că vor ascultă ordinele vătafului, că se vor purtă cinstit cu lumea şi nu vor ascunde nimic unul de altul, iar mutul să nu vorbească în timpul jocului.[1])

Chiar din acest rezumat al elementelor caracteristice, fără să mai fac comparaţii cu obiceiurile similare la alte popoare, caracterul mitic al căluşarilor este evident. El cuprinde două elemente mitice bine pronunţate: *a*) raportul între căluşari şi soare de o parte (raportul jocurilor de la răsăritul şi de la apusul soarelui etc.) *b*) legătura între căluşari şi zâne. Luând în consideraţie şi data jocurilor, adică Rusaliile, acest caracter este şi mai evident.

Tot astfel, nu se poate să nu fie remarcată importanţa figurei căluţului din descrierea lui Liuba. Cu toate că această figură este menţionată numai în acest loc, şi chiar aici apare ca ceva rudimentar, fără un rol mai însemnat, noi totuşi îi atribuim o deosebită importanţă. Terminologia căluşarului ne-a păstrat cea mai variată întrebuinţare a cuvântului căluţ,[2]) dovadă că această figură erà cândva cunoscută pretutindeni şi aveà un rol însemnat, de la care şi jocul a câştigat numele său, cum vom arătà mai la vale.

De mare importanţă este pentru cercetările noastre şi data acestui obiceiu.

Alternarea anotimpurilor calde şi favorabile vegetaţiei cu cele reci şi duşmănoase vieţii, cu contrastele lor de lumină şi viaţă în anotimpurile plăcute, cu frig şi moarte în timpul iernii, au influenţat în mod covârşitor asupra dispoziţiunei sufleteşti şi a fantaziei popoarelor primitive, care trăiau în mijlocul naturii, şi le-au condus la concepţia unei lupte între natură şi iarnă. Această concepţie şi-a găsit expresia în diferitele serbări populare practicate la momentele principale ale schimbării anotim-

[1]) Th. D. Speranţa, *Mioriţa şi căluşarii*, 1915, p. 37—39.

[2]) Ca de pildă numirile de jocuri: „căluceana", „căluţul", „plimbarea căluşului"; cel pocit de zâne este „luat din căluş"; expresia „a primi căluşul", adică a primi pe căluşari, „spartul căluşului", adică terminarea jocurilor, precum şi însuşi numele de căluşari etc.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

purilor. In deosebi era sărbătorită reîntoarcerea primăverii şi a verii. Cele mai multe dintre obiceiurile de primăvară şi de vară de astăzi îşi au originea lor în această sărbătorire a reînvierii naturii. Aceste obiceiuri sânt deci acte — la diferite anotimpuri — ale aceleiaşi reprezentări dramatice: reînvierea naturii. De aci vine înrudirea unor anumite obiceiuri de Crăciun, Carnaval, Maiu, Rusalii, care toate fac parte din aceeaşi serie a serbărilor de primăvară şi vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, cerbul) sânt deci preludiul înfăţişării dramatice a reînvierii naturii.

Cu introducerea creştinismului, resturile cultului vechiu păgânesc s'au grupat în jurul sărbătorilor creştineşti[1] formându-se două cicluri: unul timpuriu, având ca puncte de concentrare sărbătorile Crăciunului şi ale Anului nou; şi unul mai târziu, grupându-se în jurul sărbătorilor de la Paşti până la Rusalii şi Sf. Ioan de vară. Jocul căluşarilor aparţine acestui grup din urmă, în mijlocul căruia va trebui să căutăm obiceiurile înrudite.

Calea, pe care va trebui să o urmăm în cercetările noastre, este indicată deci de dată (Rusaliile), de nume (căluşari) şi de caracterul acestui obiceiu (mitic-solar).

Numele Rusaliilor păstrează amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbătoriri ale naturei. Pe plaiurile Thraciei şi Phrygiei, patria rozelor şi a vinului, unde contrastele între anotimpuri erau atât de izbitoare, reîntoarcerea verii a fost celebrată cu un fast deosebit de populaţia tracă. Mulţimea cuprinsă de o adevărată nebunie a dansului, cu capetele împodobite cu flori, inundă grădinile şi dumbrăvile înflorite şi, în sunetele muzicelor şi cântecelor, se învârteau hore şi alte dansuri bacchice, care se transformau în adevărate orgii. Timpul cel mai potrivit pentru această serbare au fost zilele înflorirei rozelor în Maiu sau Iunie, când vegetaţia exuberantă atingeà culmea desvoltării sale, în pragul zilelor calde ale verii, când această pompă de flori va fi shimbată în curând în belşugul, dătător de fructe. De la acest cult al rozelor a primit această serbare numirea de Rosalia.[2]

[1] In realitate procesul s'a produs invers.

[2] Cf. F. Miklosich, *Die Rusalien*. Sitzungsberichte der k. Akad. der Wissenschaften, Phil.-Hist. Cl. XLVI, 386-405; W. Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*, ibid., LX, 351-404.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Paralel cu această serbare a reînvierii naturii s'a desvoltat şi un important cult al morţilor. Cei vii nu uitau, la celebrarea Rusaliilor, nici chiar în excesul lor de bucurie, pe cei morţi, ale căror suflete, după credinţa celor mai multe popoare antice şi moderne [1]), reînviau cu renaşterea naturii şi ele, căutând să ia parte la această serbare a naturii triumfătoare. Cu această ocaziune, la mormintele împodobite cu flori, se făceau ospeţe, iar între cei prezenţi se împărţeau roze. Acest cult al morţilor aproape cu acelaşi fond şi formă s'a păstrat la cele mai multe popoare slave [2]) şi la Români [3]).

Reminiscenţa acestei serbări a rozelor a fost păstrată şi în ţările din apus, chiar în însuşi cultul bisericei catolice. Coborîrea Duhului sfânt a fost reprezentată simbolic în biserică prin aruncarea unei roze din înălţime (de aici vine numirea de pascha rosata, dominica de rosa etc.) Cu roze, petreceri şi diferite jocuri, reprezentând lupta naturei cu iarna, se sărbătoreà şi în Germania intrarea verii în aşa numitele grădini de roze (Rosengarten) [4]). Sărbători ale rozelor, cu nume streine, sânt şi ružičalo sau družičalo la Serbi şi radunica la Ruşi, celebrate în Lunea a doua după Paşti [5]).

De altă parte, amintirea anticelor serbări ale rozelor s'a păstrat şi în unele obiceiuri practicate chiar la sărbătoarea Rusaliilor, la care dansul şi aruncarea florilor joacă un însemnat rol.

Important este pentru noi faptul că existenţa acestei serbări se atestă încă în veacul al XIII-lea la populaţia romanică pe acelaşi teritoriu al vechilor serbări antice, în sudul Macedoniei. Sărbătoarea a fost transpusă după Rusalii şi are multă asemănare cu unele obiceiuri de Rusalii de astăzi şi chiar cu a căluşarilor. Tinerii cutreierau satele jucând şi săltând ca să adune daruri. Intre ei erau şi figuri mascate. [6]) Aceste obiceiuri

[1]) Pentru Români, cf. *Rev. Ion Creangă*, XIV, 98.

[2]) Cf. M. Murko, *Das Grab als Tisch.* «Wörter und Sachen» II (1910), 79–160.

[3]) G. Popa-Lisseanu, *Urme de sărbători păgâneşti*, „Conv. Lit." XLI (1907), 596–606 şi 673–686.

[4]) Miklosich *l. c.* p. 369 şi 387.

[5]) Murko, *l. c.* 145—147.

[6]) Având în vedere importanţa acestei mărturii pentru cercetările noastre, dăm alăturat, în traducere, întregul pasaj după originalul grecesc din scrierile lui Demetrios Chomatianos, archiepiscopul de Ochrida (Cf. Miclosich *l. c.* 388; Tomaschek *l. c.* 370, 372, 373): „Cei din thema Moliscos pornind cutare şi cutare dând fuga la preasfânta biserică a lui Dumnezeu şi înfăţişându-se preasfinţitului nostru stăpân Archiepiscopului întregei

Babeş-Bolyai Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

au fost transmise şi populaţiei slavo-bulgare din acel teritoriu şi, după cum vom vedeà, ele s'au păstrat până în zilele noastre supt o formă mai mult sau mai puţin schimbată.

De sărbătoarea Rusaliilor este legată la noi şi la Slavi o foarte răspândită credinţă despre unele fiinţe femeieşti mitice, care poartă numirea omonimă de *Rusalii* sau, cu un termen eufemistic la noi, *Frumoasele*, *Ielele*, *Dînsele*[1] etc. Având în vedere rolul însemnat ce au aceste fiinţe tocmai la sărbătorile Rusaliilor şi raportul lor strâns cu căluşarii, credem necesar de a relevà anume credinţe ale poporului asupra zânelor, care credinţe, după părerea noastră, ne pot lămurì asupra multor momente din jocul căluşarilor. Extragem din credinţele poporale trăsăturile caracteristice ale lelelor.[2]

Sânt spirite femeieşti, uneori închipuite ca frumoase, albe şi luciu îmbrăcate, altădată ca nişte babe urîte. Locuesc pe lângă dumbrăvi, izvoare, fântâni şi lacuri. Ziua aleargă prin nori; mulţi aud muzica lor. Când se strâng, joacă ca nişte nebune, se prind în horă neîncheiată şi joacă pe verdeaţă. Rotocoalele de iarbă mai închisă, ce se găsesc pe câmpuri, sânt urma danţului lor. Locul, pe care au jucat, este primejdios; cel ce calcă într'însul se va îmbolnăvì de picioare, zicându-i-se că este „luat din Iele". Cine le-a văzut jucând, şi tradează acest lucru, amuţeşte. La fel se întâmplă şi cu cel chemat de Iele, dacă le răspunde. Au putere magică, pot face pe cineva olog, surd sau

---

Bulgarii, îi destăinuiră următorul păcat, spunându-i, că în ţinutul lor e un vechiu obiceiu, care se chiamă *Rusaliile*, că în săptămâna după a cincizecea zi de la Paşti (după Rusalii) se adună cei mai tineri şi cutreieră satele din ţinut şi cu nişte recitări şi danţuri şi sărituri agitate şi cu obscenităţi de teatru cer în folosul lor daruri de la locuitori. Şi au pornit şi aceştia în vara de acum întocmindu-se şi pregătindu-se ca să joace astfel teatru prin ţară; în timp ce se înfăţişau însă, doi dintre dînşii s'au depărtat la o stână de oi, din faţă, unde ajungând cerură de la baciul acelei stâni brânză. Dar acela scumpindu-se la dărnicie, ei încercară a luà cu sila, şi s'a iscat ceartă între dînşii, ajungând până la bice, căci unul dintre cei doi comedianţi, cu numele Chryselos, izbind cu un lemn pe păstor, acela îndată trase cuţitul şi-l împlântă în pântecele agresorului, încât nici o clipă nu mai fu între moarte şi cuţit, căci omul muri la moment".

[1]) Contrar părerii lui Şăineanu, noi identificăm Rusaliile cu Ielele, pentrucă şi poporul le identifică. Cf. L. Şăineanu, *Studii în folklor*, Bucuresci 1896 p. 68-173.

[2]) După Şăineanu *l. c.* şi Pamfile, *Sărbătorile de vară*, Bucureşti 1910, p. 18-54.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

orb. Ele iau puterea oamenilor cari dorm pe lângă izvoare, păduri sau prin locuri umede şi reci.

In săptămâna Rusaliilor, de frica lor, nu lucrează nimeni. Deosebit de puternice sânt în ziua de Rusalii. Sânt înarmate cu tot felul de unelte tăioase, spre a pedepsi pe cei cari lucrează în ziua aceasta.

Ielele cunosc plantele vindecătoare şi se plâng că aceste ierburi lecuitoare le-au răpit împărăţia din lume.

Se mai numesc şi *Vântoase*, dând naştere vârtejelor, a căror personificare sânt, sau, mai bine zis, vârtejul şi vântul fiind numai manifestări ale lor, pricinuind şi supt această formă boale, de aceea se şi zice, „luat din vânt" ca şi „luat din Iele".

In folklorul popoarelor slave, *Vilele*, *Rusaliile* (Rusalky la Ruşi, Rusalci la Bulgari) joacă acelaşi rol ca şi Rusaliile şi Ielele noastre. După concepţia mitologiştilor slavi, ele sânt zânele apelor, pădurilor şi câmpurilor şi trăesc în apropierea acestor locuri. Se crede că ele ar fi duhurile fetelor moarte înainte de logodnă. Locuesc în palate, în fundul apelor şi trag pe cei imprudenţi în apă, silindu-i să trăiască cu ele.[1]

Strâns înrudite cu Ielele noastre sânt şi *Neraidele* la Grecii moderni,[2] *Elbele* sau *Elfele* la popoarele germane.[3] Ca şi Ielele noastre, locuesc în apropierea apelor, arborilor şi călătoresc neobservate prin aer. Cercurile de iarbă verde mai întunecată şi aci sânt urmele dansului lor (Elfdans). Există aceeaşi credinţă, că cine calcă în urma lor se îmbolnăveşte. Şi ele sânt spirite, care pricinuesc boale, dar le şi pot vindecă, cunoscând plantele lecuitoare pe care le fac cunoscute şi oamenilor. Una din formele multiple în care ele apar este şi aici vârtejul. La Greci în Zakynthos, de pildă, se zice, când este vârtej, că „dansează neraidele".

Ca şi la Români, popoarele slave se tem de aceste fiinţe, îndeosebi în săptămâna Rusaliilor,[4] care săptămână poartă şi

[1] Leger, *Slovenska Mitologija*, Belgrad, 190[illegible], p. 18 -182.

[2] B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, Leipzig, 1871, pp. 119—128.

[3] W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, Berlin, 190[illegible], I 62-67; cf. Şăineanu *l. c.* 162-164.

[4] La Români, Rusaliile mai au o zi, când, după credinţa poporului, pot fi periculoase, adecă Miercuri în a patra săptămână după Paşti; în Moldova i se zice *Sfredelul Rusaliilor*, în Ţara Românească *Strat de Rusalii*, în Bucovina numai *Rusalii* (Pamfilie *l. c.* p. 16. 34).

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

la Ruşi[1] numirea *rusal'naja, rusalja nedělja, rusalka;* la Bulgari[2] *rusalska nedelija* şi la Sârbi[3] *rusalna nedelja.*

In legătură cu aceste credinţe despre Rusalii, s'au desvoltat o seamă de obiceiuri, de o parte în strânsă legătură cu cultul acestor fiinţe, pe de altă, cu serbările de primăvară şi de vară. Dublul caracter al acestor obiceiuri ne face să presupunem un strâns raport între sărbătorile de primăvară şi cultul acestor fiinţe. In seria acestor obiceiuri intră în primul rând şi jocul căluşarilor noştri.

Unele obiceiuri practicate la Ruteni şi Ruşi în legătură cu cultul apelor tocmai la Rusalii, se pot aduce în legătură cu credinţele despre Rusalii, considerate ca zâne ale apelor.[4] Astfel la Rutenii din Galiţia, în seara de Dumineca Rusaliilor, fetele aruncă roze în râuri.[5] La Ruşii albi, tot la Rusalii, fetele tinere pleacă în pădure, îşi împletesc cununi pe cap, apoi se duc la râul cel mai apropiat şi aruncă cununile pe apă.[6]

Dacă am scos în evidenţă aceste obiceiuri, în legătură cu cultul apelor, am făcut-o pentru a relevà importanţa actului foarte semnificativ din obiceiul căluşarilor, în unele locuri din Oltenia, de a aruncà în apă steagul, după terminarea jocului.[7] Tot astfel cunoscând relaţia ce este între aceste zâne şi ape, vom puteà înţelege pentru ce căluşarii, după descrierea lui Liuba, când trec peste râuri, se învârtesc în călcâie şi privesc împrejur, ca să vadă dacă nu-i urmăreşte cineva.

---

[1]) Murko *l. c.* 142.

[2]) Sišmanov, *Sbornik na Min. kn.*, IX 5:7.

[3]) Milićević, *Život srba seljaka*, Belgrad, 1894, p. 126.

[4]) Că numele *rusalky* al zânelor slave derivă din *Rosalia* latin, numele sărbătorii, a fost dovedit de Miklosich *l. c.* contra celor cari susţineau originea slavă. Miklosich nu neagă prin această deducţie o iginea slavă a acestui cult, ci dovedeşte numai înlocuirea numelui vechiu slav cu unul nou, de origine latină. In ce priveşte originea numelui acestor fiinţe şi a credinţelor despre ele, îndeosebi în domeniul mitologiei slave, vezi bogata literatură dată de G. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz, 1887. Zweite Aufl. 407-8; precum şi Sišmanov *l. c.* şi Murko *l. c.* 142—154.

[5]) Miklosich *l. c.* p. 392.

[6]) Tomaschek *l. c.* 371.

[7]) Mannhardt (*W.- und Feldk.* I, 159) crede, că arborele din obiceiul de la Rusalii la Ruşi se aruncă pe apă spre a vrăji ploaie (Regenzauber), arborele reprezentând vegetaţia.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Dacă vom face o comparaţie între ceea ce ştim despre credinţele asupra acestor fiinţe la noi şi la alte popoare şi îndeosebi la Slavi, cu datele expuse la începutul acestei lucrări, asupra jocului de căluşari, vom puteà face unele constatări însemnate:

a) jocul căluşarilor coincide cu timpul când lelele sânt mai periculoase pentru oameni;

b) atitudinea căluşarilor faţă de anumite locuri, ca ape, păduri, movile, răscruci etc. se explică prin faptul că lelele sânt zânele apelor pădurilor şi ale dealurilor şi deci acestea sânt locurile lor de petrecere;

c) faptul că zânele au putere chiar la sărbătoarea Rusaliilor, se poate explică prin credinţa că la această sărbătoare a reînvierii naturii, reînvie şi spiritele celor morţi. După cum am văzut, la Slavi există credinţa că Rusaliile sânt sufletele fetelor moarte înainte de logodnă. Astfel ne putem explică şi faptul pentru ce căluşarii sânt urmăriţi de lele şi teama lor de a nu fi pociţi.

Aceste împrejurări, precum şi altele, pe cari le vom desvoltà mai târziu, ne fac să enunţăm părerea, că căluşarii sânt însuşi personificarea lelelor. Acesta este primul fapt însemnat din constatările pe care le vom face în cursul cercetărilor noastre.

Motivele care ne-au îndemnat să afirmăm acest lucru sânt următoarele;

a) Infăţişarea lor. După cum am văzut în descrierea lui Cantemir, ei apar în haine femeieşti, imitând chiar glasul femeilor, iar faţa lor este acoperită cu un văl alb („alba tela faciem contegunt“ p. 129). Cum ştim după credinţa populară, lelele sânt nişte fiinţe femeieşti de o albeaţă strălucitoare[1]). La Macedo-români se numesc chiar *Albele*[2]). La fel e şi numele lor la popoarele germane; *Elfen* sau *Elben* este înrudit cu latinescul *albus*.[3])

b) Numărul căluşarilor este fără soţ, adesea nouă, întocmai ca şi al lelelor.[4]) După descrierea lui Liuba „zânele au nouă

[1]) Şăineanu, *l. c.* p. 75.
[2]) P. Papahagi, *Din literatura populară a Aromânilor*, Bucureşti, 1900, p. 231—237.
[3]) Cf. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 413.
[4]) Pamfile, *l. c.* 20; Şăineanu *l. c.* 169.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

nume ca şi a călucenilor". Deci după obiceiul din Banat, fiecare căluşar poartă numele zânei pe care o reprezintă.[1]

c) Căluşarii apar chiar pe timpul în care, după credinţele populare, lelele au influenţa cea mai mare.

d) Dansul căluşarilor pare a imită jocul nebunatic al lelelor, care se învârtesc în hore neîncheiate, fără să atingă pământul, asemănătoare vârtejului, considerat adesea ca o manifestare a lor.[2] După cum vom vedeà la jocurile înrudite cu căluşarii, şi ei dansează fără să se prindă de mână.

e) Credinţa, că cine păşeşte în urma lelelor se îmbolnăveşte. După cum ştim din obiceiul căluşarilor, ei se feresc să calce unul în urma celuilalt. Această teamă ne-o putem explicà numai în cazul când căluşarii se consideră ei înşişi ca personificarea lelelor.

f) Căluşarii cunosc plantele lecuitoare, secret care aparţineà numai lelelor. Zânele până astăzi plâng că împărăţia din lume le-a răpit acest secret.

g) Astfel se explică pentru ce în Ardeal se consideră Irodeasa ca patroana căluşarilor, ea fiind, după credinţa populară, împărăteasa zânelor.[3]

h) Şi în cele din urmă, dovada principală este chiar însuşi numele căluşarilor la Megleno-Români şi la Bulgari, la cari după cum vom vedeà, se numesc *Rusalii.*

Împotriva acestei păreri s'ar puteà face mai multe obiecţiuni. Aşa de pildă: pentru ce urmăresc Rusaliile pe căluşari, dacă ei le reprezintă şi pentru ce ei au putere ocrotitoare în timpul săptămânei Rusaliilor, tocmai când zânele exercită numai influenţe păgubitoare oamenilor? Asupra acestui punct însemnat al cercetărilor noastre vom reveni mai târziu, când vom răspunde şi la aceste obiecţiuni.

Aceste credinţe şi obiceiuri aruncă lumină numai asupra raportului dintre căluşari şi zâne; nu ne lămuresc însă asupra originei acestui obiceiu şi a raportului său cu obiceiuri similare ale altor popoare. In partea care urmează ne vom ocupà

[1] Liuba, *l. c.* 144.

[2] Cf. la Cantemir, *loc. cit.* „ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aere volare videantur".

[3] Cf. Şăineanu, *op. cit.* p. 166—171. Intr'un descântec de Rusalii (Gr. Tocilescu, *Mat. folkl.* p. 1539) Erodia este „doamna zânelor".

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

deci cu obiceiurile înrudite cu căluşarii noştri la alte popoare, spre a puteà explicà şi originea acestui obiceiu.

Punctul nostru de plecare va fi acelaşi: cercul de obiceiuri legate de sărbătoarea Rusaliilor la alte popoare vecine sau îndepărtate. Vom grupà toate obiceiurile, care stau într'un raport mai mult sau mai puţin apropiat sau conţin elemente comune cu jocul căluşarilor. Din bogatul material vom reproduce în rezumat numai pe acela, care conţine elemente importante spre lămurirea originei acestui obiceiu. Trebue însă să ţinem seama de următoarele împrejurări:

a) Multe dintre obiceiurile legate de anumite sărbători s'au deplasat, aşa încât astăzi acelaşi obiceiu să găseşte în diferite regiuni, la date diferite ale anului.

b) Obiceiurile, îndeosebi în epoca când adevăratul lor sens nu mai este cunoscut de popor, ci se practică numai „din obiceiu“ suferă însemnate schimbări. Unele dintre părţi dispar sau se înlocuesc cu altele. Prin înrâurirea altor datine se formează asocieri nouă, cu o formă sau sens diferit de cel original, astfel că numai printr'o analiză şi comparare continuă putem aflà elementele comune şi documentà legătura dintre ele.

Primul şi cel mai apropiat grup cuprinde obiceiurile conform cărora tovărăşii de persoane tinere, feciori sau fete, supt conducerea unui vătaf, cutreieră satul, jucând şi adunând daruri.

Începem cu jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, care seamănă mult cu cel din regiunile învecinate ale Olteniei şi mai ales din Dolj. Această împrejurare şi terminologia arată o puternică influenţă românească venită sau din nordul Dunării, sau mai probabil, moştenite de a dreptul de la populaţia românească din dreapta Dunării. Ei se numesc: *rusalci* (sing. rusalec) sau *căluşari*, şi umblă în săptămâna înainte de Rusalii, numită săptămâna Rusaliilor (*rusalska nedelja*). In fruntea lor au un „vătaf“ care poartă un steag ca şi în Oltenia. Numărul lor este şi aici fără pereche. Când dansează, poartă în cap, întocmai ca şi căluşarii din descrierea lui Cantemir, cununi din plante vindecătoare, iar la picioare clopoţei. Au două jocuri: unul pentru evocarea fertilităţii, element pe care-l vom întâlni şi la alte obiceiuri din nord-vestul Europei, altul numit ca şi în Oltenia *floricica*, servind la vindecarea celor bolnavi din Iele. Ca şi în Oltenia, bolnavul este aşezat pe un covor şi apoi

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

ridicat de mai multe ori, cu covor cu tot, zicându-i-se „du-te la căluş".[1] Cum trebue interpretată această expresie, vom vedeà în partea de la sfârşitul cercetărilor noastre, când vom vorbì despre rolul căluşului.

In sudul Macedoniei, la populaţia slavo-bulgară dintre Ienidje şi Vardar şi la Megleno-Români, se găseşte una dintre cele mai importante variante ale acestui joc. Deosebirea principală este în data jocului, căci acolo, spre deosebire de căluşarii noştri, se umblă de la Crăciun până la 6 Ianuarie, epocă purtând numirea de „Sărbătorile Rusaliilor". Ei umblă în societate mai mare, compusă din 20—60 tineri, care formează tovărăşia Rusaliilor „rusalski družini". Imbrăcaţi în haine de sărbătoare, poartă săbii, cu excepţia unui conducător, care are un mic toporaş (baltadži). În timpul celor 12 zile cât umblă, numai două persoane numite „ceauşi" vorbesc, ceilalţi nu. De asemenea ei se păzesc să păşească unul în urma celuilalt, întocmai ca şi căluşarii la noi. Când trec prin sate, trimit înainte două „călăuze".

Când joacă, nu se prind unul de altul, ci dansează singuri cu sabia ridicată, iar după terminarea fiecărui joc, aşează tot câte doi săbiile cruciş, proptindu-se de ele şi strigând: „ehee!" Ei nu permit nimărui să străbată prin rândurile lor, câtă vreme dansează, cu excepţia bolnavilor, care vreau să se însănătoşască. În vreme ce ei dansează pe un loc mai larg al comunei, ceauşii umblă din casă în casă făcând cu sabia lor semnul crucii pe fruntea fiecăruia pe care-l întâlnesc în drumul lor, pentru a fi sănătoşi. Deci caracterul vindecător al dansului nu lipseşte nici aici. Ei primesc bani şi alte daruri pentru biserica în care, după terminarea jocurilor, li se va cetì o rugăciune din partea preotului, pentru a fi scutiţi de eventuale urmări ale jocului. Semnificativ este faptul, că la această ceremonie din biserică, mai întâiu intră cu săbii şi cu pălăriile în cap, iar după ce s'a cetit rugăciunea şi au fost stropiţi cu aghiasmă, ies din biserică şi intră din nou, dar de data aceasta fără săbii, cu capetele descoperite şi cu lumini aprinse în mâni; apoi făcându-şi cruce, fiecare sărută icoanele sfinte.[2]

In această ultimă ceremonie este fixat un important moment din epoca de transiţie de la păgânism la creştinism, când

[1] Marinov, *Živa Starina* I 163—175; Arnaudoff, *Die bulgarischen Festbräuche*, Leipzig 1917 p. 59—64.

[2] Arnaudoff *l. c.* 31—32.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

biserica creştină n'a fost încă destul de puternică ca să suprime obiceiul păgân, dar a putut influenţă destul pe noii adepţi, ca să ceară intervenţia bisericii, spre a scăpă de urmările sufleteşti ale acestei erezii păgâneşti temporare.

Tot astfel, nu putem lăsă neobservată marea asemănare în ce priveşte unele momente între datina aceasta şi jocul căluşarilor din Banat, aşa cum îl cunoaştem din descrierea lui Liuba, cu toată depărtarea în timp şi spaţiu ce există între aceste obiceiuri. Astfel ceaşul se găseşte exact cu aceeaşi numire şi în descrierea lui Liuba şi, ceea ce este de remarcat, poartă un mic toporaş „negeac", întocmai ca şi unul dintre conducătorii Rusaliilor din Macedonia (baltadži). De asemenea păstrează şi ei aceeaşi atitudine faţă de anumite locuri, ca răscruci, fântâni, cimitire şi biserici, pe care le ocolesc, jucând de trei ori, întocmai cum se făceà şi în Banat. În partea în care ne-am ocupat cu raportul dintre căluşari şi zâne, am explicat motivul acestei atitudini.

Nu putem trece cu vederea nici un alt moment, care nu poate fi nici el incidental. Rusaliile din Macedonia, când trec prin sate, trimet înainte două persoane numite „călăuze". Cum aflăm din datele lui Sulzer, căluşarii din Transilvania pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea purtau şi numirea de *călăuze*.[1])

Tot astfel vedem cum aceste Rusalii poartă săbii, întocmai ca şi căluşarii din Moldova la începutul veacului al XVIII-lea. Deci cu cât avem date mai vechi asupra căluşarilor la noi, cu atât găsim mai multe elemente comune între jocul căluşarilor de la noi cu cel din Macedonia.

Acelaşi joc se găseşte şi la Megleno-români. Ca şi la vecinii lor slavi, aceşti dansatori se numesc *Rusalii* şi umblă tot de la Crăciun până la Bobotează, cercetând şi satele vecine. Sânt îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, iar în mâni poartă paloşe de lemn. Când dansează, nu se prind nici ei unul de altul, ci joacă mai mult răzemaţi fiecare pe paloşul său; la sfârşit strigă: „O"! Şi în societatea lor se află o figură caraghioasă, echivalentul mutului căluşarilor. Câştigul întreprinderii este dat şi aici în folosul unei biserici sau şcoli.[2])

[1]) Sulzer, *l. c.* II 411.

[2]) P. Papahagi, *Megleno-Românii*. An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lit. XXV p. 114. Prima ştire despre căluşari la Macedo-români o avem de la Cantemir. (Cf. Murko l. c. 143).

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Deosebit de important este faptul că aceste obiceiuri au păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rosaliilor antice, unde, cum am văzut mai sus, sânt atestate încă din veacul al XIII-lea.

Tot din această parte, dar ceva mai spre sud, putem semnalà alte două variante, paralèle româno-bulgare, formând un grup a parte. Este vorba de jocul numit *eška* la Bulgarii din jurul Vodenii şi Castoriei şi *aruguciari* sau *aluguciari* la Aromâni. In ambele părţi umblă în ziua de Anul nou. Caracterul lor de joc de căluşari este mai şters şi reamintesc în unele privinţe alte obiceiuri de la Crăciun şi Carnaval.[1] Probabil că avem de a face cu un caz de contaminaţie. La Bulgari umblă mai întâiu copiii în preziua Anului nou. Jocul lor se numeşte „eška mică", spre deosebire de „eška mare" a adulţilor, care umblă în ziua următoare. Ei umblă în grupuri de 15—20 persoane, îmbrăcându-se în mod bizar, în diferite haine bărbăteşti şi femeieşti, înarmaţi cu săbii, iatagane şi pumnale. O parte din ei sânt mascaţi; aceştia îşi fac cai din lemn, iar alţii atârnându-şi clopote, se vopsesc, numindu-se „arapi". Umblă însoţiţi de un cimpoier sau toboşar din casă în casă, dansând şi adunând parale. După terminarea jocurilor, depun costumul lor, se culcă la aceeaşi gazdă, ca apoi în ziua următoare se plece iarăşi pe la case, dorind An nou fericit. In această zi umblă numai cei mari, numiţi *„eškari"*. Ei se îmbracă şi umblă la fel ca şi copiii[2].

Mai de mult se întâmplau des ciocniri sângeroase între diferitele cete de eškari. In caz de moarte, cel mort erà înmormântat fără preot, la faţa locului, iar ucigaşul scăpà nepedepsit, întocmai cum se întâmplà şi la căluşarii din Moldova pe vremea lui Cantemir. Aceeaşi atitudine este relatată de Papahagi şi în jocul aruguciarilor la Aromâni. De altă parte este de remarcat faptul, că şi aici se întâlnesc cai de lemn, ca şi în descrierea lui Liuba din Banat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Jocul aruguciarilor la Aromâni este identic. Spre deosebire de eškari, — şi în această privinţă seamănă cu căluşarii —

[1]) Cu care sânt înrudite, după cum a fost relevat mai înainte, făcând parte toate din aceeaşi serie de sărbători, ale reîntrării primăverii şi a verii.

[2]) Arnaudoff, *l. c.* 29, 30.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

umblă fără soţ. Se travestesc în mod felurit, după localitate. Unii se fac căpitani, ceilalţi arapi, după cum am văzut şi la eşkari, uneori se travestesc în animale. În Tesalia-Epir se travestesc numai câţiva, iar ceilalţi poartă o mască şi ajută la purtatul darurilor. Toţi sânt înarmaţi cu măciuci şi săbii de lemn, în afară de căpitan şi *bubuşarul*, cari poartă săbii adevărate. Bubuşarul poartă şi el clopote, ca şi arapii eşkarilor. Astfel de figuri apar uneori în cete mai mari, întocmai cum vom vedeà la „cucii“ de la noi şi din Bulgaria. Probabil să se fi purtat mai de mult şi aici cai de lemn, ca şi la vecinii lor Bulgari, cel puţin numele lor (după etimologia dată de dl P. Papahagi: ngr. *alogo*=cal + sufixele *-uciu* şi-*ar*) ne face să presupunem acest lucru.[1])

O variantă a parte, dar interesantă, se găseşte chiar în miezul teritoriului locuit de Români, la Ciangăii din Ţara Bârsei. Jocul poartă numirea de origină slavă: *boriţa* [2]). Nici aici nu se joacă la sărbătorile Rusaliilor, ci în luna lui Decemvrie. Seamănă deci în privinţa timpului cu jocurile din Macedonia. Acest joc ne oferă deci un bun prilej spre a demonstrà, cum un obiceiu se poate deplasà în timp de la o sărbătoare la alta. Mai de mult, se jucà pe întreaga durată a Carnavalului; astăzi numai la 28 Decemvrie. Numărul jucătorilor este pereche, costumul seamănă cu al căluşarilor. Peste cămaşă, pe umeri, poartă două cingători de piele, aşezate cruciş, împodobite cu nasturi; în picioare au opinci (Ciangăii umblă de altfel încălţaţi cu cizme), la glezne clopoţei, iar la călcâie poartă „pintin». Mai de mult purtau ciocane (toporaşe) în mână, astăzi o lopăţică de forma şi mărimea maiului. În fruntea lor au un „vataf“. Au şi ei două persoane caraghioase, îmbrăcate la fel cu „blojul“ sau „mutul“ căluşarilor, mute ca şi acesta. Numele lor este *cuca*, şi mai de mult purtau săbii de lemn. Astăzi au şi ei un biciu. Într'o descriere veche a boriţei [3]) găsim un joc pantomimic al cucilor, al cărui subiect este că unul dintre ei

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) Per. Papahagi, *Căluşarii sau Aruguciarii.* Graiu bun, I No. 45, p. 83—88.

[2]) Horger Antal, *A hétfalusi csángok boricatánca.* Ethnographia X (1899) 106—114 şi Teutsch I. *Der Boritzatanz der Csángómagyaren in den Siebendörfern bei Kronstadt.* Jahrb. der Siebenbürg. Karp. Ver. XXIII. Nagyszeben.

[3]) Zajzoni Rab István „Ország Tükre“, 1862 no. 6.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

moare, iar ceilalți îl învie, exact cum se face și la jocul călușarilor din Muscel [1]. In loc de steag, purtau cu ei mai de mult un brad, numit „tebe", împodobit ca pomul de Crăciun, cu hârtii colorate, primuri (panglici), nuci aurite, mere etc. Probabil că de la acest brad a primit jocul numirea de „boriță", ceea ce tradează o origină slavă. De altă parte găsim și influențe românești, ca de pildă numirea de „vătaf" și „pinten". Această presupunere pare a fi întărită și de o mărturie a lui Sulzer [2], care spune că Românii din Transilvania mai numesc jocul călușarilor, sau mai de grabă o melodie a acestuia, *boricean*, ceea ce dovedește că jocul cu bradul nu era necunoscut nici la Români în vremea lui Sulzer, sau cel puțin i s'a păstrat amintirea.

Rămâne să ne ocupăm și cu un obiceiu analog la Serbo-Croați, care aparține tot ciclului de jocuri de Rusalii, având un caracter distinct mult mai pronunțat. Nota cea mai distinctivă a acestui joc este, că, în loc de feciori, iau parte fete mari. Obiceiul poartă numirea de *kraličari*, *kralice*. Pe cea mai frumoasă fată o aleg de regină, „kraljica", a doua de rege, „kralj". Regele poartă pălărie bărbătească și are sabie în mână. Ele merg cântând și jucând de la casă la casă, urmate de un cimpoier și primesc daruri. La sfârșit își petrec dansând jocul național „kolo" [3]. In unele regiuni aleg mai multe regine, zece la număr, și toate poartă în mână o sabie goală, în cap pălărie de bărbat. [4] La Sârbi fața reginei este acoperită cu un ștergar alb; au și un stegar, numit *barjaktar* [5], ca și călușarii din Oltenia.

Aceste obiceiuri la prima vedere ne oferă puține puncte de comparație cu jocul călușarilor noștri. Aproape numai caracterul și data lor ne permit să căutăm o înrudire între ele. Deosebirea cea mai mare este în faptul, că în timp ce la noi numai feciorii iau parte, aici uneori excluziv numai fetele. Dacă însă ne gândim la călușarii din Moldova din timpurile lui Can-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) T. Pamfile, *op. cit.* p. 66.
[2]) *Op. cit.* p. 413.
[3]) Josef Stare, *Die Kroaten im königlichen Kroatien und Slavonien* Wien u. Teschen. 1882, 123—124.
[4]) I. Lovretić, Otok, *Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaji, Zagreb 1897 II. 408—411.
[5]) Vuk Karadšić, *Rječnik*, cuvântul kraljice: Miličević, Život sroa seljaka, Belgrad 1894 p. 176.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

temir, cari umblau îmbrăcaţi în haine femeieşti, ba chiar imitau glasul subţiratec al femeilor şi la faptul că în ambele locuri purtau săbii goale in mână, înrudirea între aceste jocuri nu mai pare a fi îndoielnică.

Urme de jocuri similare se mai găsesc şi la Rutenii din Galiţia. [1]

Aceste jocuri ne conduc însă la un grup de obiceiuri de Rusalii şi Maiu foarte răspândite şi la alte popoare din vestul Europei. Ideea fundamentală a acestor obiceiuri este după cum am văzut şi la Serbo-Croaţi, că tovărăşii de jucători sau mai bine zis de jucătoare, căci de obiceiu iau parte fete mari, îşi aleg rege sau regină, care în ziua de Rusalii, insoţită de tovaraşele ei, cutreieră satul cântând şi jucând.

Uneori aceste regine au faţa lor acoperită cu un văl alb, întocmai cum am văzut la căluşarii lui Cantemir. [2] La fel s'a păstrat în unele locuri în legătură cu acest joc şi obiceiul aruncărei rozelor. [3]

Astfel de obiceiuri sânt *pünkösdi királyné* la Maghiari [4], *kralovna* la Bohemi, *Pfingstkönig*, *Maikönig* la Germani, *reine de mai* la Francezi, *Maylady*, *Queen of May* la Englezi şi *Maja* la Spanioli [5]. Pe linia de contact între aceste două obiceiuri şi jocurile strâns înrudite cu jocul căluşarilor (la Sârbi şi Maghiari), ca rezultat al unui proces de contaminaţie, se găsesc forme de transiţie. Transiţia între formele acestea se face aproape pe nesimţite, încât nici nu putem trage limita precisă. Noi totuşi vom considerà obiceiul la Serbo-Croaţi ca aparţinător obiceiurilor strâns înrudite cu jocul căluşarilor, făcând puntea de trecere spre celalalt grup însemnat al obiceiurilor de vară, grupul reginelor de Rusalii şi Maiu.

Vedem, cum obiceiurile strâns înrudite cu jocul căluşarilor se restrâng mai mult la popoarele din Peninsula balcanică,

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) Dr. Josef Szujski, *Die Polen u. Ruthenen in Galitzien.* Wien u. Teschen, 1882 p. 42. Cfr. şi Zelechovski-Niedzielki, *Ruthenish-deutsches Wörterbuch* II. Bd. 1886. Lemberg, cuvântul „rusali".

[2]) Pentru Sârbi, vezi Karadšič, *l. c.*, pentru Maghiari, Sebestyén Gyula, *A pünkösdi király és királyné*, Ethnographia, XVII (1900), p. 35.

[3]) Sebestyén *l. c.*

[4]) Sebestyén, *l. c.* pp. 32—43.

[5]) Cf. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I. Capitolul: Maikönig, Pfingstkönig, Maikönigin p. 341 - 347.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

formând două zone, una sud-estică, căreia aparțin jocurile la care participă bărbați, și una nord-vestică, la care participă mai mult femeile. Călușarii din zona estică, la Români și Bulgari, se deosebesc și prin caracterul lor vindecător. La sud s'au grupat în jurul zilelor de la Crăciun până la Bobotează, iar la nord în jurul Rusaliilor, cu excepția jocului boriță la Ciangăi. Figura mutului în zona sud-vestică pare a fi generală. Aceste obiceiuri, cu toate deosebirile între ele, cuprind elemente comune, care devin cu atât mai numeroase, cu cât posedăm mai multe mărturii din trecut. Se pare că în timpuri mai vechi în loc de ciomege se purtau pretutindeni săbii goale. Dovadă sânt călușarii din descrierea lui Cantemir, Rusaliile la Macedo-români și Slavo-bulgarii din Macedonia, kralice la Sârbi, precum și unele mărturii la noi, după care călușarii purtau săbii de lemn.

Această constatare nu este fără importanță. Ea ne îndeamnă să facem comparații cu alt grup de obiceiuri de primăvară, la care dansul și purtarea săbiilor goale joacă un însemnat rol. Pentru aceste obiceiuri, exemple bogate se găsesc în monografia lui K. Müllenhoff asupra jocurilor cu săbii.[1] Între exemplele adunate de dînsul se găsesc unele, care cuprind amănunte surprinzătoare în comparație cu jocul călușarilor. Astfel, dansatorii cu săbii goale din Hessen, Ditmar, Silezia și Svedia purtau clopoței la picioare, întocmai ca și călușarii noștri[2]. Purtători de săbii goale se găsesc și între participanții altor obiceiuri de Rusalii[3].

Putem semnalà un obiceiu similar și din Franța. În comuna Pont de Cervières, aproape de Briançon (Hautes Alpes), în fiecare an la 16 Aug., ziua Sfântului Roch, patronul celor molipsiți de ciumă, are loc un dans în amintirea unei mari epidemii (ciumă) care a bântuit în acele regiuni în evul mediu. Dansatorii, în număr de 9, 11 sau 13, deci fără pereche, întocmai ca și călușarii, poartă și ei săbii. Jocul are 45 figuri.[4]

Din grupul acestor obiceiuri, citãm un exemplu din comuna Huy din Belgia, datând de la Rusaliile anului 1224, deci o măr-

[1] *Über den Schwerttanz*, Gaben für Homeyer, Berlin, 1871.

[2] Ibidem p. 13, 14, 16, 21.

[3] Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. 320, 343, 349.

[4] R. Blanchard, Le Ba'cubert. Paris. 1914. Vezi și revista La Nature, nrii din 23 oct. și 13 nov. 1886

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

turie veche, având pentru acest grup aceeaşi valoare ca şi descrierea lui Cantemir pentru jocul căluşarilor la noi. Asemănarea în unele puncte între aceste mărturii este surprinzătoare. Având în vedere importanţa lor le reproducem în texte paralele.

Descrierea căluşarilor din Moldova, după Cantemir[1]).

Praeter ista saltus genera, quae in festivitatibus locum habent, aliud est superstitiosius, quod ex impari saltatorum numero, septem, novem et undecim, debet componi. Caluczenii isti vocantur, et semel in anno congregantur, *vestibus muliebribus induti:* caput corona cingunt, e foliis absinthii plexa, et aliis interstineta floribus, vocem mentiuntur femineam, et ne dignosci possint, alba tela faciem contegunt. Cuncti *nudos in manibus gestant gladios,* quibus illico transfoderetur, quisquis plebejus faciei ipsorum tegmen detrahere auderet. Id enim ipsis privilegium antiqua consvetudo concessit, adeo, ut neque in judicio homicidii ea de causa accusari possint. Dux coetus vocatur staricza, secundus primicerius, cujus officium est, ut quod saltus genus staricza exerceri velit, exquirat, sociisque clam indicet, ne populus saltus nomen prius audiat, quàm conspiciat oculis. Habent enim plus quam centum diversa metra, et ad ea compositos choros, nonnullos adeo artificiosos, ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aëre volare videantur. Ita per decem dies qui Assumtionis Iesu Christi et Pentecostes ferias intercedunt, continuis laboribus exercentur, cuncta que *oppida et pagos saltando currendove peragrant.* Etc.

Descrierea jocului cu săbii din Huy, după Albericus[2]).

Universitas Hoyensium tam senes quam juvenes masculini sexus antiquos ludos *vestibus mulierum induti* barbis rasis reducunt ad memoriam: habebant enim praecellentes personas secundum diversitates locorum Imperatorem videlicet, Regem, Ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati loricis et galeis fulgentibus, *gladiosque nudos portantes in manibus suis* pellifices habebant pellicea grisea et vulpina deforis pilos habentia et omnes alii prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostes nullo domi remanente *ibant processionaliter* bini et bini *per vicos et plateas cantando.*

[1]) *Descriptio Moldaviae* ed. Acad. Rom. 1872, I 129.

[2]) *Trium fontium* II 513; Mannhardt, *W.- u. Feldk.* I 377.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Müllenhoff, în lucrarea sa mai sus amintită, a arătat că dansuri de săbii, cu caracter războinic se găseau la cele mai multe dintre popoarele indo-europene şi că erau în strâns raport cu cultul solar [1]. In epoca greco-romană ele se practicau pentru a obţine protecţia divinităţilor solare Apollon, Ercule, Iupiter şi Mars. Acestui grup de obiceiuri aparţin şi jocul *saliilor* la Romani [2]. Astfel se explică şi părerea folkloriştilor noştri, cari comparând jocul căluşarilor numai cu dansul saliilor, fără a face comparaţii cu obiceiurile înrudite la celelalte popoare europene, au trebuit să ajungă la constatarea cunoscută, că obiceiul căluşarilor îşi trage originea direct dela salii romani. Adevărul este că ele sânt obiceiuri înrudite, aparţinând ambele aceluiaşi grup de obiceiuri aflătoare aproape la toate popoarele indo-europene. Inrudirea căluşarilor cu acest grup de obiceiuri este incontestabilă. Dovadă e nu numai purtarea săbiilor, ci şi raportul strâns ce există între jocul căluşarilor şi cultul solar (jocul soarelui la răsărit şi apus din descrierea lui Liuba). Zeul solar la popoarele vechi era totodată şi zeul războiului [3]. Astfel se explică caracterul solar şi războinic al căluşarilor. Jocul căluşarilor este însă, după cum vom vedeà în cele următoare, în strânsă legătură şi cu alt cult însemnat din antichitate.

Ambele obiceiuri, atât cel de la Cantemir, cât şi cel de la Albericus, ne atrag atenţia şi asupra altor obiceiuri, la care bărbaţi travestiţi în haine femeieşti au un rol însemnat, şi pe care le considerăm iarăşi înrudite cu jocul căluşarilor, chiar în cazul când dansatorii nu mai poartă săbii goale.

Astfel, în provincia Altmark (Prusia centrală), în ziua a treia de Rusale, umblă prin comună dansatori şi dansatoare, între care se găsesc mai mulţi feciori, travestiţi în haine femeieşti. Ei se opresc la fiecare casă şi, după ce au dansat, primesc daruri de la gospodina casei [4]. Şi ce este mai important pentru cercetările noastre, în regiunea Ruppin (tot în Altmark), în săptămâna înainte de Crăciun umblă „die Feien", deci zânele, în număr de trei, ca şi numărul zânelor noastre, [5] şi fără soţ,

[1] *Op. cit.* p. 6 şi urm.

[2] Cf. Darenberg-Saglio, cuvântul Salii.

[3] Mars era la popoarele vechi italice nu numai zeul războiului, ci şi un zeu solar. (Cf. Roscher, Lexikon, pp. 435-438).

[4] A. Kuhn, *Märkische Sagen*, 327; Mannhardt, *W. u. Feldk* I 441.

[5] Pamfile *l. c.* p. 21. „Ielele sânt trei femei sau fete nevăzute cari joacă noaptea pe câmpuri". In Banat se crede că numărul zânelor este nouă. Cf. Liuba *l. c.* 144.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

ca şi căluşarii. Zânele sânt reprezentate şi aici prin feciori îmbrăcaţi în haine femeieşti ca şi căluşarii lui Cantemir[1]). Şi, ca să fie completă comparaţia, găsim şi în societatea lor o persoană cu un cal artificial (Schimmelreiter), corespunzător calului din descrierea lui Liuba. Avem deci încă o dovadă însemnată dintr'un teritoriu mai îndepărtat pentru confirmarea părerii noastre enunţată la începutul acestor cercetări, că căluşarii sânt reprezentanţi ai zânelor.

Acum, după ce am arătat înrudirea dintre căluşari şi obiceiurile similare la alte popoare, putem face o nouă constatare însemnată ca urmare a cercetărilor noastre. Deosebit de important este faptul,. că obiceiul amintit mai sus la Megleno-români şi vecinii lor Bulgari a păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rusaliilor antice. Acest obiceiu, după cum am văzut mai sus, este atestat pe acelaşi teritoriu, cu aceeaşi numire, până în veacul al XIII-lea[2]). Căci acea thema Moliscos, de unde veniră oamenii cu pricina la arhiepiscopul din Ochrida, erà situată în regiunea râului Erigon (Cerna), pe versantul nordic al muntelui Bermios (Vermios, aproape de Verra şi Vodena), ţinuturi celebre în antichitate prin cultul lui Dionysos[3]). Nu este deci de mirare, dacă amintirea Rusaliilor antice s'a păstrat într'o formă oarecare în acel ţinut până în zilele noastre. De aci, din patria veche a acestor serbări, a trebuit să se răspândească obiceiul şi la alte popoare. Iar acea populaţie romanică, care a transmis aceste obiceiuri populaţiei slavo-bulgare, nu a putut fi alta, decât cea românească, care trăeşte pe acele plaiuri, cu această ocupaţie din timpuri străvechi.

Urmărind lucrurile în ordinea ideii relatată mai sus, când am vorbit despre raportul cu zânele, o comparaţie a zânelor Rusalii cu vechii satiri şi menade, însoţitoarele lui Dionysos în procesiunea sa triumfală, se impune de la sine[4]). De data aceasta

[1]) Kuhn, *l. c.* 346. Mannhardt, *l. c.* 442.

[2]) Tot din amintita mărturie reiese, că obiceiul Rusaliilor în veacul al XIII-lea se practică după sărbătorile Rusaliilor (după a 50 zi de la Paşti), iar nu în timpul de după Crăciun, cum se obicinueşte astăzi. Din care motiv trebue să deducem, că aceste serbări s'au deplasat în timpul mai nou, şi că adevăratul lor timp erà aici, ca la Daco-Români, pe timpul sărbătorii Rusaliilor.

[3]) Tomaschek *l. c.* 372.

[4]) Popa-Liseanu *l. c.* p. 686.; E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moşilor*, 1915. p. 91.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

nu vom urmări mai departe această problemă, socotim însă necesar să constatăm următoarele: credinţe despre zâne asemănătoare lelelor noastre au existat şi există la cele mai multe popoare europene, fără să le fi împrumutat unul de la altul, bine înţeles, în afară de unele cazuri speciale. Aceste credinţe aparţin vechiului patrimoniu de credinţe moştenit în comun. In legătură cu aceste credinţe şi cu cultul primăverii, existau cu siguranţă anumite obiceiuri, poate chiar înrudite, dar proprii fiecărui popor. Ceea ce însă a influenţat în mod covârşitor asupra acestor obiceiuri, îndeosebi la popoarele din Peninsula Balcanică şi din preajma ei, au fost fără îndoială anticele Rosalia.

Rămâne să ne ocupăm de aci înainte cu ultimul punct însemnat al cercetărilor noastre, anume de a explică figura calului şi rolul său în cadrul diferitelor obiceiuri, spre a lămuri însemnătatea lui în genere şi în special pentru jocul căluşarilor, căci precum am mai afirmat în repeţite rânduri, numele căluşarilor se derivă de la această figură.

Am văzut încă la analiza jocului de căluşari, cum această figură la noi este atestată numai în Banat, în descrierea lui Liuba. Dar tot la acel loc am demonstrat cu o mulţime de citate, numiri şi expresii întrebuinţate, că aceasta figură a trebuit să aibă odinioară un rol mult mai însemnat şi mai general decât îl are aztăzi, căci numai astfel ne putem explică şi faptul că jocul însuşi a primit numele său dela acest „căluş".

O caracteristică a sărbătorilor de primăvară au fost şi întrecerile, supt diferite forme, ca alergări pedestre, călări, lupte etc. Folklorul diferitelor popoare ne oferă un bogat material în această privinţă şi ele sânt atestate din timpuri străvechi. Bine înţeles că nu ne putem ocupă aici pe larg cu aceste obiceiuri; ne vom referi numai la cele necesare scopului nostru.

Astfel de jocuri sânt, de pildă, cursele între călăreţi, sau cum le-am zice, cu un termen adevărat românesc, *încurarea cailor*. Incurarea cailor se face la noi la Sân-Toader.[1]) Acest obiceiu este răspândit supt diferite forme şi la alte popoare vest-europene şi au loc îndeosebi în ziua de Rusale.[2])

[1]) S. F. Marian, *Sărbătorile la Români*, 1898, 77—84.

[2]) Mannhardt, *op. cit.* pp. 382—396.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Nu putem să nu relevăm aici strânsul raport ce credem că există între încurarea cailor şi jocul căluşarilor. Căluşarii poartă şi astăzi în multe locuri pinteni.[1]) Purtarea pintenilor ne-o putem explică numai ca un rest al unui obiceiu la care participanţii călăreau şi care obiceiu credem, nu a putut fi altul decât încurarea cailor. Avem chiar dovezi, cum la Sân-Toader jucau şi căluşarii[2]). Ne întăreşte în această convingere şi faptul, că la alte popoare încurarea cailor se face chiar la Rusale, când la noi se joacă căluşarii. Ne putem chiar întrebà, dacă nu cumva de aici vine numirea de căluşari? Aceste împrejurări ne fac să presupunem o legătură între aceste obiceiuri şi „Caii lui Sân-Toader", cari după credinţele poporului umblă tocmai la Sân-Toader, fiind foarte temuţi de femei, care se păzesc să lucreze în ziua aceasta, întocmai ca şi în ziua de Rusale.

Deci, dacă am voi să reconstruim seria de obiceiuri aparţinătoare sărbătorilor reîntrării verii la noi, trebue să presupunem, că mai întâiu s'a făcut încurarea cailor, după care apoi ar fi urmat jocul căluşarilor. Şi chiar acest raport între jocul căluşarilor şi încurările cailor a făcut pe unii dintre folkloriştii noştri să creadă şi mai mult în originea romană a căluşarilor, comparând încurările noastre cu „equiria", cursele de cai ce se făceau la Romani în legătură cu jocul saliilor[3]).

Incurarea cailor, precum şi tot soiul de întreceri pedestre, sânt obiceiuri generale, care se găsesc la cele mai multe dintre popoarele europene şi sânt în legătură cu serbările de primăvară, simbolizând intrarea grăbită a geniului vegetaţiei[4]).

Strâns înrudite cu aceste întreceri sânt acele procesiuni călări ori pedestre, uneori împreunate cu jocuri făcute în ţarina comunei, cu scopul de a obţine fertilitatea. Vedem, cum un nou element se introduce în cadrul jocurilor de vară, care element este în raport strâns cu ideea reînvierii naturii. Acest element până aci a fost întâlnit numai în jocul căluşarilor din nordul Bulgariei, cari, cum am văzut, au un joc pentru evo-

[1]) Cf. de pildă Sulzer, *op. cit.* p. 410 «an den Füssen grossmächtige Spornen tragen».

[2]) Cf. E. N. Voronca. *op. cit.* pp. 66, 67.

[3]) E. N. Voronca, *l. c.* pp. 66, 67.

[4]) Cf. Mannhardt, *op. cit.* I p. 392; Mith. Forsch. p 171.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

carea fertilităţii.[1]) In aceste obiceiuri, după cum vom vedeà, calul joacă un însemnat rol.

Şi aceste obiceiuri le găsim răspândite la mai multe popoare europene. Ele se ţin la diferite sărbători ale anului, precum la Paşti, Inălţarea Domnului, întâiu Maiu, Rusale şi Crăciun. Ceeace însă ne interesează mai mult, este scopul pentru care se ţin aceste procesiuni. Astfel în Arhiducatul Austriei, ca să apere sămănăturile împotriva tăciunelui şi să asigure prosperarea cailor[2]); în Turingia pentru bunul mers al sămănăturilor; în Suabia, ca timpul să fie favorabil sămănăturilor; în Cantonul Lucerna, să apere vitele împotriva epidemiilor, semănăturile împotriva recoltei rele şi a grindinei; în Svedia ca să ferească caii de primejdii. In unele regiuni ale Germaniei, după procesiune se duc cu caii la fierar, pentru lăsare de sânge, ca să rămâie sănătoşi peste un an; sângele se păstrează spre a fi întrebuinţat ca medicament împotriva diferilelor boli.[3])

Spre ilustrare prezentăm şi din grupul acesta un obiceiu din fosta Silezie austriacă. In Lunea Rusaliilor, ţăranii călărind încunjoară arăturile rugându-se, în credinţa că astfel vor fi mai roditoare. Ţăranul care are calul cel mai frumos, este ales de rege. Acesta trebue să frigă o oaie neagră. Fiecare ţăran ia un os din oaia aceasta şi-l ascunde, în ziua următoare, la răsăritul soarelui, în semănături, că să crească mai bine.[4])

Nu putem să nu relevăm unele momente, care ni se par importante în legătură cu acest obiceiu. Astfel, calul este adus în legătură cu ideea fertilităţii, şi importanţa lui este subliniată şi prin faptul că tocmai proprietarul celui mai frumos cal este ales de rege. Jertfa oii negre pare că înlocueşte astăzi însaşi jertfa calului. Ooasele de oaie (mai demult ale calului) se ascund în semănături, spre a transmite fecunditatea simbolizată prin cal şi semănăturilor.[5]) Alt moment vrednic de remarcat, ascunderea oaselor în semănătură, este pusă în legătură cu răsăritul soarelui.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) Arnaudoff *op. cit.* 61.

[2]) Acelaşi scop îl are şi la Românii din jud. Romanaţi încurarea cailor. (Cf. Ollănessu *op. cit.* 155).

[3]) Mannhardt, *op. cit.* I. pp. 397—406.

[4]) Vernakken, *Mithen und Bräuche des Volkes in Österreich,* 306.

[5]) Cf. Mannhardt, I. 363.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Din toate aceste obiceiuri rezultă, că calul este privit ca geniu protector al vegetaţiei, al animalelor şi chiar al oamenilor. El influenţează creşterea semănăturilor şi apără vegetaţia, animalele şi chiar oamenii împotriva bolilor şi le dă sănătate.

Aceeaşi putere i se atribue şi focului aprins la diferite obiceiuri de primăvară şi vară, care reprezintă soarele. Mai departe vom vedeà, că această coincidenţă nu este întâmplătoare, ci un rezultat al raportului intim ce există între cal şi cultul solar.

În cele următoare ne vom ocupà cu alte obiceiuri, în care figura calului joacă iarăşi un însemnat rol, calul viu fiind înlocuit cu unul artificial. Incepem cu descrierea unui obiceiu foarte instructiv în aceasta privinţă.[1]

Într'un sat din Turingia de mijloc, având două comune biriseşti, în ziua de Rusale, formează fieacare separat o procesiune, la care iau parte flăcăi şi băieţi. Fiecare grup îmbracă câte o persoană în frunze de teiu, (*Schossmeier*), pe cap îi aşează o coroană de flori; apoi mai iau cu ei, doi stegari şi două persoane cu bice. Cu mare alaiu şi muzici cutreieră comuna, aşezând pe cele patru persoane îmbrăcate în frunze de teiu pe caii cei mai frumoşi. Flăcăii cari însoţesc acest conduct, merg şi ei călări, iar băieţii pe căluşei din lemn (Steckenpferd). Când se întâlnesc cetele celor două comune bisericeşti, se naşte între ele o luptă aprigă pentru răpirea steagului cetei vrăjmaşe.

În Marţea Rusaliilor se repetă această procesiune, dar aci persoanele, care fuseseră îmbrăcate în frunze de teiu, se maschează şi se îmbracă în haine femeieşti, umblând din casă în casă după daruri, de obiceiu de-ale mâncării. În ziua de Sf. Treime, procesiunea iese la câmp, stegarii intră în semănături, agitându-şi steagurile deasupra lor, în vreme ce ceilalţi cântă o cântare bisericească.[2]

Am reprodus acest obiceiu, pentrucă este unul dintre cele mai preţioase şi caracteristice obiceiuri de Rusalii la Germani. În el întâlnim asociate aproape toate elementele obiceiurilor de Rusalii practicate în nord-vestul Europei şi el reaminteşte în unele

[1]) Mannhardt, *op. cit.* I. 521.
[2]) R. Reichardt, *Thüringer Pfingtsvolksfeste*, Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, Berlin, 1904 p. 419.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08)

privinţe, momente din obiceiurile noastre. În ce priveşte rolul calului, vedem cum persoanele îmbrăcate în frunze de teiu, simbolizând vegetaţia, călăresc (ca şi în obiceiul din Silezia persoana aleasă de rege) pe caii cei mai frumoşi, care trebue consideraţi şi aici ca simboluri ale fecundităţii. Tot astfel, vedem cum alături de caii adevăraţi ai flăcăilor, figurează căluşeii de lemn ai băieţilor, arătându-ne un bun exemplu, cum caii adevăraţi pot fi înlocuiţi cu cei artificiali.

O comparare a acestor obiceiuri cu jocul căluşarilor ne poate da indicaţiuni preţioase. În afară de caracterul general al acestui obiceiu (alaiu, muzici, cutreierarea comunei în ziua de Rusalii) şi alte note comune, se găsesc aceleaşi persoane, ca stegari, persoanele cu biciu şi căluşeii de lemn.[1]) Nu putem să nu remarcăm şi importanţa transformării persoanelor îmbrăcate în frunze de teiu în haine femeieşti. Aceste persoane reprezintă doar vegetaţia, şi cunoscând strânsul raport între zâne (Frumoase, Rusalii, Nymphe, Elfe etc.) şi vegetaţie, ne putem întrebà, dacă acest act nu reprezintă în mod simbolic acest raport.[2])

Dacă aceste comparaţii par a fi chiar indrăzneţe, neîncrederea noastră va dispare, dacă comparăm scena răpirei steagului din obiceiul acesta cu răpirea steagului din jocul căluşarilor.[3])

Lupta căluşarilor, în care folkloriştii nostri vedeau răpirea Sabinelor, nu este altceva, decât aceeaşi manifestaţie de luptă

---

[1]) Cf. acest obiceiu cu jocul numit eška la Bulgarii din Macedonia de sud, la cari, după cum am văzut, o parte din băieţi îşi fac căluşei din lemn.

[2]) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. p. 443.

[3]) Pasajul din textul german al obiceiului din Turingia: „Begegnen sich die Burschen beider Kirchspiele, so kommt es an einem Kampf, bei welchem es darauf abgesehen ist, der anderen Partei *die Fahne zu rauben.*"

Pasajele româneşti referindu-se la acest act: „Sfârşitul jocului se împlinea prin răpirea Sabinelor; semnalul răpirei eră: pe ea! adică pe fată n'o lăsà! de a da! şi altele. Căluşarii nu încetează acest semnal şi sfârsesc jocul cu răpirea steagului după ce l-a curtenit, şi cu o fugă şi larmă mare. După aceasta începe un fel de serbare de triumf, în care se săvârşesc jocuri gimnastice" (I Eliade, *Curierul Românesc* 1843 no. 41.)

„Vătaful dă ordin să se adune toţi căluşarii. Stegarul înfige steagul în pământ. Patru căluşari ţin cu putere prăjina şi alţi patru se suie pe cei ce ţin steagul şi strigă: Războiu lele, războiu dragă!" (Th. D. Speranţa, *Mioriţa şi căluşarii* p. 45.)

„Se mai obicinueşte în unele părţi a simulà o luptă ştrasnică, un fel de duel cu toiegele" (Popescu Sângeriu, Albina II. p. 1044).

„Acesta este steagul căluşarilor, care este păzit cu multă grijă de ei, căci se crede că dacă cineva ar furà din acel usturoiu, înnebunesc căluşarii" (C. R. Codin şi D. Mihalache, *op. cit.* p. 69).

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

închipuită, ce se întâlneşte şi în obiceiurile de primăvară ale altor popoare, simbolizând probabil lupta între natură şi iarnă. În unele paralèle apusene scopul acestor lupte fictive pare a fi de a promovà creşterea semănăturilor.[1])

Alt grup de obiceiuri aparţinător tot ciclului Maiu-Rusale, se deosebeşte prin faptul, că aceste obiceiuri sânt legate de ridicarea *armindenului* (Maibaum), la care ocaziune (tot la Rusalii) se aranjază iarăşi întreceri pedestre sau călări. Obiceiurile acestea sânt răspândite în nordvestul Europei: în Germania, Franţa şi Anglia. Important este pentru noi, că şi aici apare un cal anume construit din lemn şi acoperit cu pânză, care este purtat de un om, numit la Germani *Schimmelreiter*, là Francezi *Cheval Mallet*, iar la Englezi *Hobby horse*. Căluţul joacă în jurul pomului de Maiu în timpul alergărilor.[2])

Aici credem potrivit să facem o observaţie şi asupra steagului căluşarilor pe cari îl socotim ca un fel de înlocuitor sau un rudiment al pomului de Maiu în jurul căreia se petrec în apus aceste obiceiuri şi care este uneori înlocuit cu un steag împodobit, asemănator steagului căluşarilor.[3])

La Englezi, căluşul „Hobbyhorse" apare şi în societatea unor dansatori care purtau clopoţei la picioare şi se numeau *Morris-dancers*. Ei umblau la Paşti, întâiu Maiu, Inălţarea Domnului, Rusale şi chiar la ospeţe, în societatea căluşului întocmai ca şi echivalentul său german *Schimmelreiter*. În epoca lui Shakespeare se produceau şi în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăştià impresia deprimantă exercitată de tragedii asupra publicului.[4]) Nu trebue să insistăm, cred asupra faptului că Morris-dancers sânt o variantă englezească, însă indepărtată a jocului caluşarilor.

Căluţul artificial *Schimmelreiter*, apare în Germania pe alocuri şi la Crăciun, ori pe la ospeţe şi Carnaval[5]). În regiunea Ruppin (Germania), în săptămâna înainte de Crăciun, după cum am văzut, apar în societatea căluşului şi zâne, care sânt feciori travestiţi în haine femeieşti.[6]) În unele obiceiuri din nordul Ger-

[1]) Mannhardt, *op. c.t.* I. p. 548.
[2]) Mannhardt, *Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884 p. 171.
[3]) Cf. Mannhardt, *Wald u. Feldkulte* I. p. 387.
[4]) Cf. Douce, *Illustrations of Shakespeare* II. 446; R. Wülker, *Geschichte der englischen Literatur* I. 326.
[5]) *Landeskunde der Provinz Brandenburg*, Berlin 1912 III. 240, 242, 257.
[6]) Kuhn, *Märkische Sagen* 346; Mannhardt, *Wald u. Feldk.* I. 442.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

maniei, raportul calului cu vegetaţia este şi mai pronunţat. Obiceiul devine o sărbătoare a însăşi recoltei. Ţăranii construesc, din cercuri de sită şi pânză, un cal alb mare, în care intră un ţăran reprezentând un călăreţ, numit *Schimmel* sau *Herbstpferd*. Feciorii cutreieră satul însoţiţi de muzicanţi, colectând pe la case diferite daruri pentru masa comună. Figura principală din această ceată este un fecior, care pe o prăjină lungă poartă o căpăţână de cal, de capătul căreia atârnă o pânză, care acopere prăjina şi pe purtătorul ei. Al doilea fecior îl conduce legat de o sfoară. În societatea lor mai apar şi alte figuri mascate, ca urşi etc. [1])

În seria acestor obiceiuri, care arată evoluţia rolului calului, se potriveşte de minune un foarte semnificativ obiceiu tot din Germania (Lehrte). După terminarea secerişului, legătorul ultimului snop formează din el o păpuşe în formă de cap de cal. [2])

Intorcându-ne privirile iarăşi către popoarele mai apropiate, acest obiceiu arată o formă de transiţie, între obiceiurile similare ale popoarelor din apus şi cele din răsărit.

La Polonii din Galiţia, în Marţea ultimă a Carnavalului, apare iarăşi o figură de cal, alcătuită la fel ca şi cea din Germania, acoperită cu o pânză albă. Căluţul poartă numele polon *konik* (căluţ), iar feciorii cari îl însoţesc cântă o melodie al cărei cuprins în traducere este următorul:

Sai, sai, căluţul nostru,
Sai peste brazdă!
Pe unde sare căluţul nostru,
Va rodî din belşug;
Pe unde nu va sărî,
Acolo nici nu va rodî. [3])

Acest obiceiu este important prin faptul, că ne prezintă o formă slavă a numelui căluşului (konik), iar textul său ne dă cheia pentru a explică rolul calului din obiceiurile înşirate până aci. Din acest mic text reiese lămurit că figura calului este privită ca geniu al fecundităţii. [4])

Babeş-Bolyai University Library Cluj

[1]) Mannhardt, *Myth. Forschungen*, 165, 166.

[2]) Ibidem 165.

[3]) I. Matusiak, *Viaţa poporului polon în Monarhia Austro-Ungară* (Österreichisch-Ung. Monarchie im Wort u. Bild.) tom. Galiţia p. 312.

[4]) Cf. şi alte paralele vest-europene supt numirea «Fastnachtsrösslein», la Mannhardt *op. cit.* p. 541.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Astfel conceput rostul acestei figuri, vom înţelege rolul său în cadrul sărbărilor de primăvară, precum şi în toate obiceiurile în legătură cu desvoltarea vegetaţiei, începând cu procesiunile în jurul semănăturilor fragede (în care se evoacă fertilitatea), cu jocul său în jurul pomului de Maiu (ca simbol al vegetaţiei în plina sa putere), până la obiceiurile de recoltă, când cu legarea ultimului snop, şi-a terminat rolul.

Iar, ca cercul cercetărilor noastre să fie complet, citäm un exemplu şi din Bucovina. În ziua de Anul nou, în societatea mai multor persoane travestite, de obiceiu în animale (capră şi urs) apare şi un băiat călare pe un căluţ de lemn. Şi ceea ce este mai important, acest căluţ poartă acăţat de grumaz un cerc de hârtie, pe care sînt zugrăvite soarele, luna şi stelele.[1])

E de remarcat faptul, că şi în Germania căluşul apare adesea în societatea altor figuri, reprezentând diferite animale: capre, urşi etc.

Deosebit de obiceiurile de mai nainte, căluşul din obiceiul din Bucovina arată un strâns raport cu cultul solar. În cele următoare, vorbind despre rolul calului în mitologia popoarelor din antichitate, vom explică şi acest raport.

Nu trebue să ne mire de fel faptul, că el se întâlneşte aici la Crăciun, iar nu la Rusale. La începutul studiului nostru, am arătat raportul strâns între diferitele obiceiuri de primăvară şi vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, brezaia, colindul etc.) inaugurează acest ciclu de sărbători.

Am ales seria aceasta de obiceiuri dintr'un material relativ bogat, spre a demonstră ce rol însemnat şi variat are calul în obiceiurile diferitelor popoare şi cât sînt aceste obiceiuri de răspândite. Uneori apare numai ca rudiment, iar altădată, ca de pildă la Poloni, rolul său pare a fi atât de clar, încât nu se mai simte nevoia unei explicări.

Să vedem acum ce interpretare îi putem da acestei figuri cu ajutorul cunoştinţelor noastre despre cultul şi mitologia popoarelor, căci este evident că aceste obiceiuri păstrează resturile unui cult străvechiu.

Pentru rolul calului în antichitate găsim o mărturie preţioasă în obiceiul numit *october equus* la Romani. Calul de

[1]) L. Bodnărescul, *Weinachts- u. Neujahrs-Bräuche der Rumänen*, 6.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Octomvrie erà, în Roma, numele victimei unui sacrificiu solemn, oferit în fiecare an, la idele lui Octomvrie zeului Mars[1]).

In această zi aveà loc pe câmpul lui Marte o întrecere de cai. Calul drept din biga învingătoare erà declarat ca sfânt şi jertfit pe altarul lui Mars de pe acelaşi câmp pentru recolta bogată (ob frugum eventum). Pentru posesiunea capului se năşteà o luptă între locuitorii celor două suburbii, Sacra via şi Suburra. În cazul când Sacraviensii ieşeau învingători, fixau capul de cal pe păreţii vechiului palat regal, în cazul contrar erà purtat de Suburrani şi dus în turnul mamilin din suburbia lor. Coada calului erà deasemenea tăiată şi dusă în fugă mare la Regia, ca să picure câţiva stropi pe focul altarului.

Acest cult cuprinde în sine multe elemente comune cu obiceiurile din seria dată de noi mai înainte, astfel: *a)* întrecerea de cai, *b)* jertfa calului pentru recolta bogată, *c)* lupta pentru capul de cal, *d)* capul de cal fixat.

După cum am mai remarcat, Mars nu a fost numai zeul războiului; acest caracter şi l-a câştigat mai târziu. La popoarele vechi italice, erà un zeu solar, şi chiar zeul agriculturii şi al fecundităţii[2]).

Din toate obiceiurile citate mai sus, precum şi din credinţele şi mitologia popoarelor despre care vom vorbi mai jos, se remarcă acest dublu caracter şi în rolul calului, adică de a păstrà pe de o parte un strâns raport cu cultul solar, iar pe de altă parte cu vegetaţiunea sau cultele agrare[3]).

Revenind încă odată asupra ipotezei folkloriştilor noştri, cari au căutat originea jocului de căluşari în dansul saliilor Romani, vedem că această ipoteză nu a fost lipsită de orice temeiu. Înrudirea jocului căluşarilor cu dansul saliilor a fost relevată chiar şi de noi, când am vorbit despre dansurile cu arme. Această înrudire este întărită şi prin rolul calului în cultul lui Marte şi în jocul căluşarilor. Este de remarcat şi faptul că acel cal de Octomvrie erà jertfit pe un altar străvechiu, în jurul căruia salii dansau în luna lui Marte dansul de arme. Repetăm

[1]) Darenberg-Saglio, October equus.

[2]) W. H. Roscher, *Studien zur vergl. Myth. der Griechen und Römer*, I. Apollon und Mars, Leipzig, 1873.

[3]) Lucrarea pământului este legată de anotimpuri, iar anotimpurile de factori cosmici. Raportul între aceste fapte ne permite să înţelegem strânsul raport dintre culturile cosmice şi unele obiceiuri agrare.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

şi cu această ocaziune, că între jocul căluşarilor şi dansul saliilor poate fi vorba numai de o înrudire în sensul că ambele aparţin aceluiaşi grup de obiceiuri, al dansurilor cu arme.

Am văzut cum Müllenhoff, în studiul său asupra dansurilor cu arme, a arătat că aceste obiceiuri, în legătură cu cultul solar, au fost răspândite aproape la toate popoarele indo-europene. Acelaşi fapt s'a dovedit şi despre jertfa calului de Octomvrie. Grimm i-a găsit urma la vechii Germani[1], iar Mannhardt, care s'a ocupat mai temeinic cu aceste culturi, la mai multe popoare europene în legătură cu culturile agrare.[2]

In ce priveşte raportul între cal şi cultul solar, putem cita exemple şi din credinţele populare. Astfel, după credinţa Slavilor păgâni, soarele pleacă la 21 Decembrie pe drumul său, călare pe un cal alb. Chiar şi la Români există credinţa că soarele îşi urmează drumul său călare.[3]

Mitologia popoarelor culte din antichitate ne ofere în această privinţă exemple atât de multiple şi bogate, încât a le trata mai pe larg, ar însemnà a ne ocupà aproape cu întreaga lor mitologie. Ne vom mulţumi deci să atingem numai chestiunea şi să relevăm pe scurt numai pe cele mai însemnate.

In imnurile vedice, soarele este des asemănat cu un cal alb strălucitor. Pe monumentele cele mai vechi ale popoarelor din Orient şi din Grecia (în epoca premykeniană) soarele era reprezentat prin un disc tras de un cal pe drumul său ceresc. Asemenea mărturie s'a găsit şi în epoca de bronz la popoarele din nordul Europei (monumentul dela Trundholm).

In epoca clasică, èra zeilor personali, discul solar este înlocuit cu soarele personificat. Astfel Helios, în epoca posthomerică este reprezentat cu aureolă, pe o trăsură trasă de şase cai. Aceeaşi concepţie se întâlneşte şi în cântecele vedice, unde soarele personificat este des amintit cu trăsura şi caii săi. Această concepţie nu lipseşte nici din mitologia popoarelor germane. In Edda se vorbeşte despre zeul care conduce trăsura soarelui pe cer, întocmai ca şi echivalentul său greco-roman Helios.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

[1]) E. H. Meyer, *Deutsche Mythologie*, II, p. 614 şi 877.

[2]) Cf. *Mith. Forschungen*, pp. 156-201. Cf. obiceiul Herbstpferd în nordul Germaniei citat şi de noi.

[3]) N. L. Kostake, *Soarele*, Convorbiri Lit. XLII, 488.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

De altă parte calul este animalul jertfit zeului solar. Jertfa de cai este atestată pentru Indieni, vedici, popoarele iranice (îndeosebi la Persi), Prusieni, Slavi, Germani, Greci, Romani şi Illyri. Deci legătura între cal şi soare este o concepţie străveche şi universală la popoarele indo-europene[1]).

Este important să ştim ce interpretare i-au dat calului în cercul obiceiurilor ţării lor, cercetătorii germani. O parte dintre mitologiştii lor (Grimm, Kuhn, Wüttke şi E. H. Meyer) susţin, că Schimmelreiter se referă la cultul lui Wodan, ba chiar, că este reprezentarea marelui zeu. Mai temeinic s'a ocupat cu această problemă Mannhardt, care în mai multe studii foarte documentate a arătat că figura calului este un demon al vegetaţiei sau un demon al cerealelor (Getreidedämon). Poporul crede că acest demon trăeşte în vegetaţie, sau că este însuşi reprezentantul acesteia, de la care depinde soarta rodului[2]). Părerea aceasta es'e acceptată şi de Wundt în monumentala sa lucrare asupra psihologiei popoarelor[3]). Acest rol al calului în legătură cu vegetaţia şi fertilitatea a fost relevat şi de noi. Am mai remarcat şi faptul, că acest caracter îl are mai ales în obiceiurile popoarelor din nord-vestul Europei.

In obiceiurile noastre, calul şi-a pierdut acest raport cu vegetaţia şi a luat atributele unui demon al sănătăţii.[4]) Prin caracterul său vindecător, jocul căluşarilor diferă de obiceiurile similare. Acest fapt constitue nu numai nota sa distinctivă, dar şi pe cea mai caracteristică. In această privinţă nu se deosebeşte întru nimic de ceremoniile popoarelor primitive, întrebuinţate la vindecarea bolnavilor, la cari dansul urmat până la extaz joacă de asemenea un însemnat rol.

---

[1]) Cf. Darenberg-Saglio, *Dictionnaire* etc. Sol.; Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie* etc., Helios; Schrader, *Reallexicon*, etc., Pferd.

[2]) Cf. Mannhardt, *Die Korndämonen*, Berlin 1867; *Myth. Forschungen*, 165, 167, 171; *Wald u. Feldkulte*, 172, 202, 318, II. 184, 200.

[3]) Wundt, *Völkerpsychologie* II. Mythus und Religion II. T. Die Vegetationsdämonen, 410—459.

[4]) Cf. obiceiul dela Bulgari, cari au un joc pentru evocarea fecundităţii, deci sânt urme, care arată că şi în legătură cu jocul căluşarilor şi-a păstrat caracterul de demon al fecundităţii.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

In cadrul obiceiurilor şi al miturilor rolul calului variază:

a) în legătură cu cultul solar, el este însoţitorul zeului, sau este jertfit lui;

b) în legătură cu culturi agrare, este considerat ca demon al fecundităţii, de care depinde soarta recoltei şi sănătatea animalelor;

c) în legătură cu credinţa despre zâne, el apare ca demon al sănătăţii, de care depinde sănătatea omului.

Toate acestea sânt însă manifestări ale unei si aceleiaşi fiinţe mitice, ale demonului sănătăţii şi fecundităţii, reprezentat prin figura calului, al cărui caracter se explică uşor prin originea sa solară.

Deci calul, ca demon al sănătăţii, este fiinţa, care pricinueşte boala, dar tot prin mijlocirea lui se şi vindecă. Atât numai că rolul său a devenit cu totul rudimentar. De aici vine expresiunea „luat din căluş", adică îmbolnăvit de căluş, ca şi expresiunea paralelă »luat din Iele«, adică îmbolnăvit de Iele, sau cum am mai zice altfel, „pătimeşte de Dânsele". Tot astfel trebue interpretată şi expresia „du-te la căluş", întrebuinţată în nordul Bulgariei, după terminarea ceremoniei făcută cu bolnavul luat din Iele [1]). „Du-te la căluş" ar însemnà deci, ca boala să se întoarcă de unde a venit, adică la căluş. Şi de aceea, conform concepţiei generale a popoarelor primitive, boala trebue vindecată tot prin vraja aceluiaşi demon (Gegenzauber). Astfel se explică credinţa, că fetele şi nevestele care joacă lângă căluşari, vor fi sănătoase, şi că copiii, pe cari îi ţin căluşarii în braţe, se vor face şi ei voinici şi jucători. Precum şi expresia foarte semnificativă, că cine primeşte „căluşul" va avea noroc şi va fi ferit de boale.

Deci calul are un dublu caracter în obiceiul nostru, după cum am văzut că-l are şi ca demon al vegetaţiei, care dă rodul, dar îl poate şi luà. Şi chiar acest dublu caracter al demonilor ne întăreşte şi mai mult în credinţa mărturisită la începutul acestor cercetări, că căluşarii sânt reprezentanţi ai Ielelor. Ideea fundamentală a obiceiului conform concepţiei relevată mai sus este: boala a fost cauzată de Iele, deci trebue vindecată tot prin Iele. [2])

[1]) Arnaudoff, *l. c.* 62.

[2]) Universalitatea acestei concepţii în cadrul obiceiurilor popoarelor primitive a fost dovedită şi demonstrată cu prisosinţă de Wundt în lucrarea sa citată mai sus. Cf. capitolul Krankheitsdämonen und Hexen-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

Nu poate fi trecut cu vederea alt punct cam obscur, anume raportul între lele şi cal. Vorbind despre trăsăturile caracteristice ale lelelor, am relevat faptul, ca ele sânt adesea considerate ca personificaţia vântului sau vârtejului.[1]) Nu numai lelele, ci şi calul este adus în raport foarte intim cu vârtejul şi vântul. În afară de exemplele cunoscute din mitologia clasică (caii lui Achille, centaurii etc.), se întâlnesc asemenea identificări şi în credinţele populare. Se găsesc chiar exemple, când fiinţe demonice înrudite cu lelele noastre pot luà înfăţişarea unui cal.[2]) Această împrejurare, precum şi faptul că atât lelele cât şi calul artificial din obiceiurile amintite mai sus, este de obiceiu alb, ne îndeamnă să punem întrebarea, dacă nu cumva calul din jocul căluşarilor este o reprezentare theriomorphă a lelelor, cu atât mai vârtos, cu cât înfăţişarea paralelă ca om şi animal a acestor fiinţe este cunoscută.[3])

In sfârşit, ar rămâneà să ne ocupăm pe scurt şi cu o altă figură însemnată din acest joc, cu *mutul căluşarilor*. Această persoană apare la noi şi în societatea cerbaşilor (brezaei) la Crăciun. Ea nu este legată numai de jocul căluşarilor, ci este una din cele mai răspândite figuri, pe care o întâlnim foarte des şi la alte popoare, supt cele mai variate forme şi asocieri. Uneori apare independent, în număr mai mare, ca de pildă în partea orientală a Peninsulei Balcanice, la Bulgari şi în regiunile limitrofe, la Români. La populaţia bulgară poartă nu-

glaube, 386–410, din care citãm următoarele pasaje: „Anderseits leidet es jedoch keinen Zweifel, dass auch diese spezifischen Krankheitsdämonen innerhalb der höheren Kulturen wieder verschwinden, indem nun an ihre Stelle die Götter treten, die ebenso Krankheit und Tod wie Glück und Gesundheit dem Menschen bringen, und von denen einzelne in besonderer Weise nicht bloss die Rolle der einstigen Krankheitsdämonen, sondern auch die der zauberkundigen Helfer gegen diese übernehmen" (p. 398).

„Der Grundsatz der magischen Medizin von ihren Anfängen an bis zu ihren späten Ausläufern ist aber, entsprechend der Wesensgleichheit von Zauber und Gegenzauber, das *Similia similibus* und hierbei nähert sich im allgemeinen wieder die Ähnlichkeit um so mehr der Gleichheit, auf einer je primitiveren Stufe der Krankheitszauber steht So gelten die Masken, die bei den Naturvölkern als Darstellungen der Gesichter von Krankheitsdämonen vorkommen, *gleichzeitig als Gegenzauber gegen diese*, und der Medizinmann, der einen Dämon vertreiben will stellt in Maske und Gewandung selber den Dämon dar" (p. 403).

[1]) Cf. capitolul despre Vântoase în studiul lui Şăineanu despre *Iele*. *Op. cit.* p. 96.

[2]) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* II pp. 89—102.

[3]) Cf. Ibidem II p. 32.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

mirea de *kukovi*, *kukeri* şi umblă în Lunea Rusaliilor sau cu o săptămână mai târziu.[1] La noi sânt cunoscuţi în Dobrogea şi pe malul Dunării. Şi aci au aceeaşi numire: *cucı* ca şi la Bulgari.[2] Precum am văzut la jocul boriţa al Ciangăilor din Ţara Bârsei, mutul lor se numeşte iarăşi *kuka*.[3] Şi la Ciangăii din Moldova apar în grupuri mai mari şi se numesc *matahale*.[4] Am întâlnit această figură şi în jocul aruguciarilor la Aromâni (*bubuşarul*) şi în jocul numit eška la Bulgari *(arapii)*.

Nu lipseşte nici în obiceiurile de primăvară la alte popoare europene. De pildă *Knecht Ruprecht* (Klas, — Ruklas) la Germani seamănă mult cu blojii, cucii dela noi. El apare adesea şi în societatea căluţului (Schimmelreiter).[5]

Caracteristica generală a acestei persoane este, cum am mai relevat şi la jocul căluşarilor, înfăţişarea ciudată, îmbrăcămintea caraghioasă, cu fel de fel de haine şi blăni, chiar şi cu clopote. In mână are o vergeă, biciu sau altă unealtă, cu care loveşte pe cei din jurul lui.[6] Loviturei primite de la ei i se atribue adesea o putere deosebită, ca de pildă: de a alungà duhurile rele, sau de a face mai sănătoşi pe acei loviţi, a-i scutì de boale etc. El este de obiceiu mut şi îşi permite să facă multe glume chiar pe socoteala publicului, lucruri care sânt de altfel caracteristice tuturor figurilor mascate. Uneori, cum a fost observat de noi în Ţara Haţegului, unde l-am întâlnit la Crăciun în societatea cerbului, poartă phallus făcând obscenităţi. Tot astfel, avem ştiri şi despre mutul căluşarilor din judeţele Vlaşca şi Ialomiţa, care îşi permite să facă unele necuviinţe pe socoteala căluşarilor.[7] Obscenităţi au fost remarcate şi de arhiepiscopul din Ochrida în pasajul citat despre obiceiul Rusaliilor din veacul al XIII-lea. Evident că acest caracter phallic al mutului este o influenţă provenită din cultul lui Dionysos şi credem că nu greşim când privim şi în această figură un reprezentant al

[1] Marinov, *Sbornik*, Sofia I. 1907. Arnaudoff, *Sbornik* IV. 273, XVI—XVII. 10. De acelaşi în limba germană: *Die bulg. Festbräuche* 26—33.

[2] S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români* I. 282; S. Popescu, *Cucii*, Şezătoarea, I, no. 2. p. 40.

[3] Horger, *l. c.*, 110.

[4] Wichmann Györgyné, *A moldvai csángok szokásairól*. Etnogr. XVIII. 288.

[5] *Landeskunde der Provinz Brandenburg* III., 240.

[6] Mannhardt consideră această vergeă ca simbol al vieţii (Lebensrute), care provoacă creşterea şi alungă din corp pe demonii boalelor. (*Wald und Feldkulte*, I 278—281).

[7] Veronca, *Sărbătoarea Mascilor*, p. 91.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

demonului fecundităţii, ca purtător al phallusului, simbolul forţei productive. [1]

Cauza muţeniei sale mi se pare a fi mai mult psihologică decât de altă natură. El este mut probabil pentrucă acesta este obiceiul tuturor figurilor mascate, spre a nu se trădà şi spre a câştigà o aparenţă şi mai misterioasă. Nu-i exclus însă să aibă şi altă origine, probabil în legătură cu credinţele despre lele. Astfel ne putem gândi şi la credinţa poporală, după care persoana care vede lelele şi spune acest lucru, amuţeşte. Într'adevăr după cum am văzut din rolul său în jurul căluşarilor, el este un fel de persoană protectoare a lor, apărându-i împotriva lelelor cu lovituri de biciu.

Vedem cum din toate resturile tradiţionale mai mult sau mai puţin conservate, dar foarte des alterate, se poate reconstruì un substrat de obiceiuri de primăvară şi vară, comune la cele mai multe popoare europene. Comparând aceste obiceiuri la popoarele din apus cu acelea din răsăritul Europei, vedem, cum la cele dintâiu predomină elementul vegetaţiei, în timp ce la celelalte dansul constitue elementul principal şi raportul cu vegetaţia lipseşte uneori total.

Dacă ne-am extins şi asupra unor obiceiuri care nu sânt strâns înrudite cu jocul căluşarilor, am făcut-o, pentrucă avem convingerea, că obiceiurile ca şi alte fenomene nu se pot studià izolat, ci împreună cu tot complexul de obiceiuri aparţinătoare aceluiaşi ciclu. Iată motivul pentru care ocupându-ne cu jocul căluşarilor, am atins aproape întreaga sferă de obiceiuri de primăvară şi vară şi îndeosebi pe cele de la Rusalii.

Credem că putem constatà următoarele, ca rezultate ale acestor cercetări:

a) Jocul căluşarilor este un obiceiu misterios de asociaţie, de o parte cu cultul solar (dansurile cu arme), iar de alta cu cultul zânelor.

b) Un strâns raport între căluşari şi lele şi căluşarii apărând ca reprezentanţii lelelor. Nici una din rezultatele cercetărilor noastre nu este atât de sigură ca această constatare.

c) Căluşarul în forma sa originală a fost un dans cu arme, al cărui scop erà de a alungà pe demonii păgubitori sănătăţii.

[1] Mannhardt consideră această persoană, ca şi figura calului, un demon al cerealelor (Korndämon). *Myth. Forschungen,* 167.

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08

d) Înrudirea sa cu obiceiurile similare la alte popoare europene, îndeosebi cu cele indicate de noi la popoarele din Peninsula Balcanică.

e) Căluşarii şi-au luat numele de la figura de cal (căluşul), care este un demon al sănătăţii şi al fecundităţii.

f) Data la cari se ţin aceste jocuri, păstrarea numelui de Rusalii pentru dansatori în Macedonia, precum şi atestarea acestui obiceiu pe acelaşi teritoriu încă în veacul al XIII-lea, ne îndeamnă să căutăm o legătură directă între jocurile căluşarilor şi serbările practicate în legătură cu anticele Rosalia, sau cel puţin o puternică influenţă venită din această parte.[1])

Romul Vuia.

UN FRAGMENT DIN CEL MAI VECHIU MOLITVENIC ROMÂNESC.

I. Introducere.

În o notă a unei lucrări anterioare[2]) aminteam că în momentul când ea s'a pus supt teasc, mi-a ajuns în mână, într'un manuscris pe care, la cea dintâiu vedere, îl credeam de pe la sfârşitul veacului XVII, un fragment din „molitva" sau „pogrebania" morţilor copiat după un *Molitvenic* ortodox, sau cel puţin după o „slujbă a îngropării" (partea cea mai populară a molitvenicului), care a trebuit să se traducă în româneşte înainte de 1580, căci părţi din el au fost reproduse întocmai în *Cugetări în ora morţii*.[3])

---

[1]) Acestea sânt rezultatele pe care le-am putut obţine cu mijloacele ce ne stau la dispoziţie în Cluj. Lipsa unei biblioteci mai bogate în materie de folklor, nu ne-a permis să urmărim această problemă după dorinţele noastre. Un exemplu. Pentru obiceiurile popoarelor apusene am avut la îndemână aproape numai operele lui Mannhardt. Am fost nevoit a mă lipsi de izvoare atât de importante ca *The golden Bough de Trazer*, şi minunata operă a lui Anitškoff asupra cultului primăverii la popoarele din apus şi la Slavi. Mai multe dintre datele noastre au fost culese încă înainte de războiu, din opere care astăzi nu ne mai stau la dispoziţie şi deci nu au putut fi controlate din nou cu ocaziunea redactării. Am ţinut de cuviinţă a relevà acestea pentru explicarea unor lipsuri ale studiului nostru îndeosebi ce priveşte întrebuinţarea izvoarelor.

[2]) *Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Marţian.* Studiu şi transcriere. Ed. Acad. Române. Bucureşti 1914, p. 88.

[3]) *Codex Sturdzanus*, p. 73—113, la Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 449—471; *Codicele Todorescu*, ff. 69 r⁰ — 96 r⁰, la Drăganu, *o. c.* p. 212—222).

BDD-A14639 © 1921-1922 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:59:08